

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 11, Ocak/January 2024, ss. 121-140.

Geliş Tarihi–Received Date: 31.10.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 17.12.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

PAŞA’NIN PAŞASI: EŞKIYA TENKİLİ, İSTİKLAL YETKİSİ VE PALASLI MEHMET PAŞA

 10.53718/gttad.1383936

 EYYUB ŞİMŞEK*

ÖZ

Mehmet Hakkı Paşa, 1795 senesinin son gününde istiklâl yetkisi ile Sultan III. Selim tarafından Rumeli valiliğine atandığında maiyeti de aynı anda teşkil edilmişti. Hakkı Paşa'nın başını çektiği organizasyonunun sahadaki en kritik mevkiini işgal eden Palaslı Mehmet Paşa, Hüseyin Paşa ile birlikte dağılı eşkıyası ile mücadele için oluşturulan bu maiyetin en rütbelisi idi. Vazifesinin ilk zamanlarında takdire şayan işler de yapmıştı. Fakat kısa bir süre sonra Palaslı Mehmet Paşa'nın eşkıya ile bağı olduğuna dair ciddi şüpheler ortaya çıktı. Böyle bir durumda Hakkı Paşa'nın istiklâl yetkisini kullanarak onu derhal azletmesi beklenirdi. Bunu yapmaya yetkisi olmasına rağmen paşa, sorumluluğu bir türlü üstüne almak istemedi. İstanbul'u bu işin paydaşı olması noktasında ikna etmeye çok çabalasa da merkezi hükûmet, paşanın bu teklifine asla olumlu yanışmadı. Tabii olarak bir süre sonra Rumeli valisi ile İstanbul arasındaki ilişkiler gergin bir hal almaya başladı. Nihayet bu süreç, doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde paşanın valiliğe dair isteklerinin kabulünü olumsuz etkilemekle kalmadı, aynı zamanda vazifeden el çekirilmesine yol açtı. Bu çalışma, Hakkı Paşa'nın Rumeli valiliğinin ilk dokuz ayını meşgul eden bu krizi istiklâl yetkisi merkezli olarak incelemeyi amaçlar. İstiklâl, Osmanlı Devlet idaresi içerisinde on altıncı yüzyıla kadar sadrazamlara ait bir yetki olarak atfedilmiştir. Fakat on yedinci asır başlarında Osmanlı taşra yapısındaki sosyal ve ekonomik değişimlerin yol açtığı Celâli İsyanlarının sonrasında Osmanlı valilerinin merkez ile olan ilişkileri köklü biçimde değişmeye başladı. Taşra yapılanması artık merkezî olma özelliğini yavaş yavaş kaybetmekteydi. Yaşanan olaylar, bölge valilerinin kaostan yararlanmayı başarmaları ile sonuçlanmıştı. Artık valiler sefer zamanlarında ordu tarafından istihdam edilip, sonrasında adeta başıboş bırakılan sekban adı verilen milis örgütlenmeleriyle zamanla kendi maiyetlerini militarize ettiler. Böylece, bir taraftan sefer zamanlarında ordunun organizasyonuna katkı sağlarken; diğer taraftan İstanbul için potansiyel bir tehlike olarak algılanmaya başladılar. Toplum dengesinin bozulması Osmanlı taşra idaresinin de bozulmasını veya radikal bir dönüşüme doğru gidişini de beraberinde getirdi. Osmanlı taşra yapılanmasının temelleri ehl-i örf ile ehl-i şer arasında kurulan denge üzerine bina edilmişti. Vali ile Kadı arasındaki ilişki ağı taşra örgütlenmesinin belirleyicisi idi. Fakat on yedinci asırdan sonra bu denge de değişti. Çünkü İstanbul, kendisine sorun çıkarabilecek kudretli valileri yönetici olarak görmek istemiyordu. Bu sebeple valilerin hâlihazırda uhdelerinde olan vergi toplama işini ellerinden alarak başka bir tarafa vermeyi uygun buldu. Fakat bunu yaparken de yeni bir güç odağının doğuşuna da müsaade etmiş oldu. Vergi toplama işiyle güçlenen ayanlar zamanla iltizam yoluyla da maddi güçlerini arttırma yoluna gittiler. Ayanların mültezimlikte görece başarıları onlara asker toplama görevinin de verilmesini sağladı. Böylece bir zamanlar valilerin ellerinde bulunan bu iki yetki ayanların eline geçmişti ve on sekizinci asırda yeni bir güç odağı olarak İstanbul'un karşısında durmaktaydılar. Yüzyılın sonlarında kaybedilen savaşların Rumeli'de köruklediği eşkıya olaylarında ayanların iki taraflı tutumu ve devlete isyan derecesindeki hareketleri merkezin yeniden kudretli vali ve merkez bürokrasisini talep etmesi ile sonuçlandı. İşte istiklâl kavramı da taşrada yeniden merkezî bir teşkilatlanmaya gitmek isteyen devlet politikasının yansıdığı bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çalışma merkezin kudretli bir paşayı Rumeli'de istihdam etmek isterken istiklâl yetkisinin uygulanışını ve karşılaşılan sorunları ele alarak, bu politikaların sekteye uğradığını göstermeye amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Hakkı Paşa, Dağlı Eşkıyası, İstiklâl Yetkisi, Palaslı Mehmet Paşa, İstanbul.

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE, E-Posta: eyyubsimsek@aksaray.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2327-4656.

THE PASHA OF THE PASHA: THE STRUGGLE AGAINST MOUNTAIN BANDITS,
AUTHORITY OF SELF-INDEPENDENCE AND PALASLI MEHMET PASHA

ABSTRACT

When Mehmet Hakkı Pasha was appointed as the governor of Rumelia by Sultan Selim III with the authority of self-independence on the last day of 1795, his retinue was formed simultaneously. Palaslı Mehmet Pasha who occupied the most critical position in the field of his organization, was the highest ranking officer of this retinue with Hüseyin Pasha, was formed to fight the mountain bandits. Indeed, Palaslı Mehmet Pasha had been successful in the early days of his mission. However, after a short time, serious suspicions emerged that Palaslı Mehmet Pasha was acting together with the bandits. In such a case, it was expected that Hakkı Pasha would immediately dismiss him by using his authority of self-independence. But, although he was authorized to do so, the pasha, interestingly, did not want to take the responsibility on himself. In spite of his all struggle to share responsibility with İstanbul for this hard task, the central government never accepted his insinuating offer. After a while, relations between the governor of Rumelia and İstanbul began to become tense. Consequently, this process not only negatively affected the acceptance of the pasha's demands related to his governorship, but also contributed to his dismissal. This paper aims to examine the crisis, which occupied the first nine months of Hakkı Pasha's Rumeli governorship, in the context of the authority of self-independence. The authority of self-independence was attributed to grand viziers until the sixteenth century. However, at the beginnings of the 17th century, the Great Anatolian revolt (Celali rebellions) which happened as a result of the social and economic changes within the Ottoman provincial structure, started to radically change the relations between the centre and the provinces. From then on, the provincial structure began to be decentralized. All these events were resulted in the governor's favour. Provincial governors began to militarize their households with irregular troops, named sekbans by means of the money they obtained through illegal taxes. The damaged social balance within the society paved the way for the damage within the Ottoman provincial structure. The base for the Ottoman provincial structure was the equilibrium between *ehl-i örf* and *ehl-i şer*. The relation between the governor and the khadı was the determiner of the provincial structure. Nevertheless, after the 17th century, this balance changed for İstanbul aimed to draw the powerful governors back from their positions. And after a while, the capital perceived the governors as a potential danger to itself. In order to restrict the powers of the governors, the state gave the task of collecting taxes, which was the responsibility of the governors, to the notables, who can be described as the local elite in the provinces. These local elites, called Ayans, gained economic power thanks to the taxes they collected. The relative success of the Ayans in tax farming enabled them to be given the task of recruiting soldiers. In the bandit incidents in Rumelia caused by the lost wars at the end of the century, the two-sided attitude of the notables and their rebellious actions against the state changed İstanbul's perspective on the notables. The authority of self-independence emerged as a concept that reflected the state policy of wanting to re-establish a centralized organization in the provinces. This study aims to demonstrate the implementation of the independence authority by dealing with the problems encountered when İstanbul wanted to see a powerful pasha in Rumelia.

Keywords: Mehmet Hakkı Pasha, Mountain Bandits, Authority of Self-Independence, Palaslı Mehmet Pasha, İstanbul.

GİRİŞ

On yedinci yüzyılda sultanın iktidarının taşradaki baş aktörleri olan beylerbeyleri/valiler, gelenekteki tutumdan farklı olarak, köken itibarıyla merkez ümerasından seçilmeye başlanmıştır. Başkent, bilhassa Celâlî isyanlarının sonrasında taşraya çekidüzen verebilme adına bildiği ve güvendiği, yani kendisine yakın bulunduğu devlet erkânına yöneldi. Böylece taşra kariyerlilere nispetle merkez kariyerliler eyalet yönetimlerinin başına daha sıklıkla tayin edilir oldular.¹ Bu yaklaşım, dönemin merkezileşme çabasının açık göstergelerindendi. Ama bir süredir önu alınmaz şekilde kendisini hissettiren ters yöndeki eğilimle yüzleşmek için yeterli olmayacaktı. Zira valiler, ne kadar başkent kültürü ile yetişmiş olsalar ve İstanbul'un taşraya dair taşıdığı idarî hassasiyetleri paylaşsalar da içinde buldukları taşradaki kargaşa ortamı iktidarı yeniden üretmeyi zorunlu kılmaktaydı. Otoriteyi merkez adına üstlendikten bir müddet sonra valiler, bu çabaya dâhil olduklarında vergi toplama ve kapı halkı ihdas etme yoluyla İstanbul'a meydan okuyabilecek bir konuma gelip; başkenti otorite telaşına sürüklediklerinde² bu keyfiyete çözüm olarak alınan tedbirler, yeni bir güç odağının filizlenmesine vesile olarak güç kompozisyonunun farklılaşmasına yol açtı. Merkezi iktidarın asıl amacı, taşrada ahalinin uğradığı zulmü, nüfuzunu yeniden inşa ederek bertaraf etmektir.³ Fakat beylerbeylerinin kapılarını sekbans ve levant gibi paramiliter kuvvetler vasıtasıyla militarize etmeleri, Osmanlı merkez-çevre ilişkisinin alelade tarihî akışında

¹ İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyaletle 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 116-118.

² Rifaat Ali Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report", *Journal of the American Oriental Society*, S. 94/4, 1974, ss. 438-447.

³ Halil İnalçık, "Adâletnâmeler," *Belgeler*, C. II, S. 3-4, 1965, ss. 49-145.

ayrık bir dönemcin kapısını araladı. Çünkü onlara gelir kaynağı olarak tahsis edilen *has*ların böyle maiyetlerin yüksek maliyetlerini karşılaması imkân dâhilinde değildi. Dolayısıyla taşranın baş idarecileri mâlî kaynaklarını çeşitlendirmek zorunda olduklarını anlayıp; başkent bütünü itirazlarına rağmen *Salgun* adı verilen yasadışı vergileri kendi kapıları için alternatif finans kaynağı olarak kullanmaya başladılar. Merkezin bu hamleye cevap olarak valilerin yetkilerini kısıtlamayı düşünmesi, uzun savaşların iktidarın kaderine Osmanlı tarihinde daha önce hiç görülmediği kadar doğrudan etki ettiği bir dönemde, pragmatik bir yaklaşım olamazdı. Nihayetinde taşradaki tek güç merkezi validen ibaret de değildi. Valinin temsil ettiği ehl-i örfün yanında görece denge unsuru olarak ehl-i şer'i temsilen kadı bulunmaktaydı. Asıl sorun da tam burada beliryordu. Valinin alternatifi kadı mı olmalıydı? İstanbul için kendi kontrolünde güçlenebilecek bir odak, tercih sebebiydi ve dahası değişen ekonomik ve sosyal şartlar üçüncü bir güç odağına da ihtiyaç olduğunu hissettirmekteydi. Bu açıdan bakıldığında taşrada bulunup, yetki alanı pek sınırlı olan âyânlar tercih edilmişti, denilebilir. Yani dönemin şartlarında valiyi ikame edebilecek taşra figürü, yerel elit güç olarak âyânlardı. İstanbul'un güç dengesini sağlama adına ilk büyük adımı, valilerin vergi toplama yetkisini ellerinden almak oldu. Böylece âyânlar, güç devşirmeye başlamış oldular. Zira olağanüstü vergilerle muhtaç valiler, âyânlara bağımlı hale gelmişlerdi. İltizam yoluyla ekonomik güç de elde eden âyânlar, zamanla kendilerini taşrada merkezin yeni temsilcisi haline getirecek kazanımlar elde ettiler. Hem kapıkulu sisteminin hem de tımarlı sipahilerin yapısı bozulduğunda âyânlar için bir başka fırsat daha doğdu. Asker toplama işini adeta uhdelere almalarıyla, valiler ve İstanbul için göz ardı edilemeyecek etkili birer siyasi aktör oldular. Khoury'nin yerinde tasviriyile "...taşradaki güç sahiplerini büyük ölçüde devlet "yaratıyor", güç sahipleri de yerel düzeyde devleti "yaratıyordu."⁴ Böylece devlet yönetiminde önceki merkezîyetçi tutumdan ayrılmayı ifade eden *desentralizasyon* ile karakterize olmuş devreye girilmiş oldu.⁵

Karlofça Antlaşmasının akabinde Osmanlılar, Rusya ve Avusturya ile sıklet merkezi Balkan coğrafyası olan savaşlar esnasında, askeri organizasyonda rakiplerine karşı kısmî üstünlük sağlamışlarsa da yeni teknolojilerin beraberinde getirdiği taktikler karşısında oluşan zafiyet ve uğranılan hezimetler⁶ neticesinde girişilen askerî reform iklimi, doğası gereği merkezi idare şekline muhtaçtı. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında cephedeki kayıpların yanına bir de başta Rumeli'de olmak üzere sosyal ve ekonomik sorunlar eklendiğinde taşrada devlet aygıtının işleyişi sorgulanır hale geldi. Bu sorunlar, yumak haline gelip, valiler ile âyânlar arasındaki iktidar mücadelesi gün yüzüne çıkmaya başladığında ise İstanbul yeniden bir tercihle karşı karşıya kaldı. Temsilî bir ifadeyle belirtmek gerekirse, tercih terazisinin bir gözüne rakip taraflardan biri koyulurken, diğer göze ise sadakat koyulmuştu, denilebilir. Zira kozmopolit bir yakınçağ imparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nin takip ettiği idarî ve siyasi bütünlüğü devam ettirme ilkesi gereği buhran dönemlerinde beklediği ilk özellik kendisine duyulan sadakattir. Âyânlar elbette taşrada meşru bir statüye ve role sahiptiler; ancak âyânlık, on sekizinci asrın ikinci yarısına gelindiğinde ilk dönemlerdeki gibi muhassılık vb. vazifeler vasıtasıyla devlet adına çalışma yoluyla elde edilen unvan olmaktan çoktan çıkmıştı. Bazı âyânların eşkiya ile tek farkı, devletin onlara âyân olarak hitap etmesinden başka bir şey değildi. Üstelik bir zamanlar valilerin merkezi tehdidinden daha tehlikeli bir durumu arz eden *bölge sahipliği* iddiasına düşmüşlerdi. Pazvantoğlu Osman hadisesi âyânın bu tarz otorite iddialarına ilişkin en meşhur örnektir.⁷ Bu sebeplerle merkezi hükümetin âyânlara karşı valileri desteklemeye yöneldiği ve böylece yüz elli yıl kadar önce başlayan *adem-i merkezîyetçi* anlayışın terk edilmesi yönünde bir iradenin belirlediği görülmektedir. Nihayetinde, bir müddet sonra, on dokuzuncu asrın başında Osmanlı tahtı en mutlakîyetçi ve merkezîyetçi padişahını, II. Mahmut'u ağırlayacaktı.⁸

Bu çalışmada yukarıda sözü edilen merkezîleşme eğilimi, bu eğilimin resmî dildeki yansıması olan *istiklâl* kavramı üzerinden takip edilmektedir. Bu doğrultuda tarihî kullanımları izah edilip, merkezîleşme bağlamı bir yetkilendirme hadisesi etrafındaki gelişmelere kavram aracılığıyla ışık tutulmaya çalışılacaktır. Mefhum hakkında literatürde kapsamlı bilgi bulmak kolay değildir. Sözlükte kavramın "kendi başına olma,

⁴ Dina Rizk Khoury, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarih Yazımı Çözümlemesi", *Türkiye Tarihi, Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, C. 3, Edt. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, Kitapyaymevi, İstanbul 2016, s. 172.

⁵ Halil İnalçık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", ed. Thomas Naff and Roger Owen, *Studies in Eighteenth Century Islamic Society*, Southern Illinois University Press, Carbondale 1977, ss. 27-53; Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkezîyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C. 38, S. 152, 1974, ss. 657-708; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK, Ankara 2014, s. 10-11. Gerçi adem-i merkezîyetçiliğin tartışmaya açık bir konu olduğunu da belirtmek lazım. Bu konudaki önemli itirazlardan kayda değer olan Edhem Eldem'e aittir. Ona göre on sekizinci yüzyıl Klasik ve Tanzimat arasında ve bu iki kavram üzerinden anlamlandırmaya çalışma çabası tarih dışı bir yaklaşımdan başka bir şey değildir. Bu bağlamda adem-i merkezîyetçilik de sorgulanması gereken bir ön kabul olmalıdır. Bkz. Edhem Eldem, "18. Yüzyıl ve Değişim", *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, S. 19, 1999, ss. 189-199.

⁶ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

⁷ Karen Barkey, *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar, Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektifi*, çev. Ebru Kılıç, Versus, İstanbul 2011, s. 327.

⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim, İstanbul 2000, s. 123-171. Bu merkezîyetçiliğin çağdaş Avrupa örneklerinden farklı olduğunu da vurgulamak gerekir. Malum olduğu üzere, on sekizinci yüzyıl Avrupa için merkezîyetçiliğin yükseldiği bir dönem olmuştur. Ama Osmanlı'nın, çağdaş Avrupa devletlerindeki bürokrasi merkezli, standardizasyon hedefli ve denetimle kısıtlanan mutlakîyet özelliklerine birebir sahip olmadığı da açıktır. Osmanlılar, Avrupa'ya *öykünme* için II. Mahmut'u beklemeliydiler. Bruce McGowan, "Âyânlar Çağı (1699-1812)", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Edt. Halil İnalçık- Donald Quataert, C. 2, Eren, İstanbul 2004, s. 764-765, Ortaylı, *age*, s. 123.

kimseye tabi olmayıp kendi kendine olma” anlamlarını taşıdığı görülür.⁹ Bu mânâda evraka yansıdığı da olmuştur. Mesela 1553 senesinde Antep mukataasının ortakları Kara Emin ve Hacı Nasır arasındaki alışverişten sonra Kara Emin mukataanın sahibi olmuştur. Fakat mukataayı “kâh iştirak kâh istiklâl” üzere işgal ettiği nakledilir¹⁰ ki burada tam da sözlükteki karşılığa uygun bir ifade söz konusu olmuştur. Kavramın *terim* anlamına gelince istiklâli “özel yetki” biçiminde tanımlayanlar olsa da¹¹ bu tarif, yetkinin içeriğine dair veri içermemektedir. Evvela şunu söylemek gerekir ki istiklâl, sadrazamın mutlak vekâlet¹² yetkisinde mündemiçtir. Zira *istiklâl-i sadaret* şeklindeki kullanım bunu teyit eder.¹³ Sadrazam, hem devlet kademesindeki kadroların şekillenmesinde hem devlet adamlarının idam ve sürgününde tek söz sahibiydi. Ama yine de üst düzey erkâna dair tayin ve azl tasarrufunda padişahın fikrini, barış zamanı da vezir idamında onayını almakla yükümlü oluşu¹⁴ sultan ile arasındaki konum ilişkisini belirleyen küçük; fakat net bir çizgiydi. Osmanlı kronikleri ve arşiv belgelerine bakıldığında on sekizinci asırdan önce sadaret dışında istiklâl yetkisinin merkez veya taşrada görevli herhangi bir memura imtiyaz yahut yetki olarak verilmesinin pek söz konusu olmadığı görülmektedir. Mesela Mühimme Defterlerine dair bugüne kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde istiklâlin taşradaki bir vazifeliye yetki olarak verilmesine ilişkin sadece bir örnek tespit edilebilmiştir. Kayıta, IV. Murad’ın İran seferleri esnasında savaş durumunda verilmiş bir yetkiden bahsedilir.¹⁵ Gerçi 1573 tarihinde Erdel Voyvodasının çıkan karışıklıkları bastırdıktan sonra bölgede asayişin devamını temin için istiklâl istemesi söz konusu olmuşsa da bu salahiyetin kendisine bahşedilişiyle ilintili bir işaret yoktur.¹⁶ Gözlenebildiği kadarıyla örnekler, on yedinci asırda sadrazama ait olan istiklâl hakkının taşradaki devlet memurlarına ortak kılınmadığını söylüyor. On yedinci asrın ardına bakıldığında öncelikle sadrazamın mutlak vekâletinin yanında istiklâl sahibi oluşuna vurgu yapan bir üslubun merkez tarafından yeğlenmeye başladığı dikkat çekmektedir. *Siz ki veziriazam bi’l-istiklâl ve vekil-i mutlak-ı hamide-fi’alimsiz*¹⁷, *sen ki veziriazam ve vekil-i mutlakım ve bi’l-istiklâl serdâr-ı ekremim*¹⁸ gibi ifadelerin yaygınlaşması kelimeye verilen güncellenmiş değeri göstermesi bakımından önemlidir. Artık hatt-ı hümayunlarda sadrazama vekâlet itâsı, istiklâl salahiyetini de belirtir biçimde ifade edilmektedir. III. Selim, Gazi Hasan Paşa’ya sadaret mührünü teslim ederken, paşaya verilen istiklâlin çerçevesini şöyle çiziyordu¹⁹:

“...Sana istiklâl-i tâm verdim, cüzî ve küllî umûr-ı devleti dest-i sadâkâtine ihâle ve tefvîz eyledim gerek müt’areke ve gerek sulh-i salâh hususlarında herhangi dîn ü devletime enfâ ve şân-ı saltanatıma layık ise ânî ihtiyâr eylesen, cümlesi ve her tarafı re’yine havâle olunmuştur, cümle mevâdî sen herkesden âlâ bilürsün umûrunda müstakîlû’r-rey olub aslâ ve kat’a bir ferdin kelâmı mesmûun olmasın bildiğin gibi hareket eylesen, ben seni cümleden intihâb idüb vekil-i mutlakım eyledim göreyim seni bir iyi fikir iyleyüb dîn ü devlete hayırlı münâsib üzere hareket eylesen ordu-yu hümâyûnumda ve rikâb-ı müstetâbında bulunan ricâl kendi umûrunda müdâhâle etdirmeyüb hiçbirini isgâ eylemeyesin Hâk Teâlâ yardımcın ola...”

On sekizinci asra bakıldığında Osmanlı topraklarının uzun soluklu, çok cepheli ve ağır kayıplarla neticelenen savaşları yaşamak zorunda kaldığı görülür. Bilhassa yüzyılın ikinci yarısı Osmanlılar adına felaket yıllarının habercisi niteliğinde olmuştu. *İstiklâl* bu dönemde taşrada tercih edilen bir yetkilendirme biçimi oluşu dikkatleri celp etmektedir. Bu durum, elbette yaşananlarla doğrudan alakalıydı. Kaybedilen sadece savaş değildi, sonrasında toplumun düştüğü buhran, bitmek bilmeyen isyanlar ve bunların topluma yansımaları devletin taşrada kudretli ve nüfuzlu vali ve memur ihtiyacını kaçınılmaz hale getiriyordu. Taşra yönetimini, etkinliğini şahsî kudretinden alan memurlara tevdi etmek, içinde bulunulan dönemin şartlarında yeterli olacak bir özellik değildi. Merkezin, görevlendirdiği kişinin arkasında olduğunu hem ona hem de etraftakilere göstermesi gerekiyordu. Elbette, devredilen yetkinin ve meşruiyetin kötüye kullanımı mevzubahis olabilirdi. Ama nihayetinde bu yetki, padişahın tek bir emriyle verildiği gibi aynı şekilde alınabilecekti. Süreç içinde İstanbul, sadece valilere değil, elzem ve acil olduğu düşünülen işlerde başka memurlara da bu yetkiyi vermeye başladı. Mesela Gümüşhane ve İspir madenlerinin emaneti 1790’da Hafız Mehmet Emin’e verilirken istiklâle sahip olduğuna vurgu yapılmaktaydı.²⁰ Kendisi vali veya serasker değildi; ancak savaş esnasında maden çıkarılması ve

⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317, s. 103.

¹⁰ Elif Topal, *24 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 162-262)*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 101. Bu mânâdaki kullanım sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Örneğin 1719’da yine Antep’te yine mukataa hissesindeki anlaşmazlıktan bahseden bir dokümanda mukataanın tamamının *ber-vech-i istiklâl* verilmesinden bahsedilmiştir. Bkz. *BOA. A.E. S.AMD.III 135-13160* (13 Ca 1131/3 Nisan 1719).

¹¹ Butrus Abu Mennah, “Vali Necip Paşa ve Irak’ta Kâdiriyye Tarikatı”, *Tarih Kültür ve Sanat Dergisi*, S. 1/3, 2012, s. 182.

¹² *Kanunnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 5.

¹³ Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)*, C. 2, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015, s. 1090.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988, s. 115.

¹⁵ Murat Alanoğlu, *86 Numaralı Mühimme Defteri’nin Özelli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2010, s. 88, 91, 96.

¹⁶ Ahmet Kılıç, *23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri/s.1-86 (Özet-Transkripsiyon-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2018, s. 108.

¹⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.II/I. Kitap, haz. Şevki Nezih Aykut, TTK, Ankara 2018, s. 351.

¹⁸ *Âsım Efendi Tarihi*, C. 2, s. 913.

¹⁹ *BOA. A.DVNSNMH.d 9/4* (26 R 1204/13 Ocak 1790).

²⁰ *BOA. C.DRB 65-3242* (2 C 1204/17 Şubat 1790).

orduya ihracı acil ve ihtimamla yapılması gereken bir görev olduğundan maden eminin sahip olduğu istiklâl, işleri daha hızlı ve serbestçe yapabilmesini sağlıyordu. Yine Hakkı Paşa, Tekfurdağı, Selanik, Yenişehir ve Ağrıboz'daki askerî, mülkî, idarî ve adlî bütün idarecilere yazdığı buyrultusunda elzem işlerde verilen emirlerin bekletilmeden yerine getirilmesinin gelenekten gelen bir anlayış olduğu kadar, kendisine verilen istiklâlden kaynaklandığını (*akdâm-ı umûr-ı istiklâlimizden olmakdan nâşi*) nakleder.²¹

...*Takviye-i bazı-yu iktidâr nüfûz ve itibârlarına medâr olmak için etrâfta olan seraskerlere istiklâl verilmek muktezâ-yı vakt-i hâlden olduğuna binaen... Bosna Valisi Ebubekir Paşa kullarına dahi Bosna Seraskerliğinde istiklâlî hâvî bir kıta emr-i âli...*²² Bu ifadeler, yukarıda belirtildiği gibi istiklâlin, verildiği kişinin iktidar ve kudretini artırmak için olduğunu gösterir ve kavramın çerçevesini kullanıldığı belgelerden çıkarmak daha doğru durmaktadır. Bu minvalde, Hakkı Paşa'nın istiklâlinin Rumeli'ye ilan edildiği emirde onun için kullanılan *infâz-ı irâde-i şâhâneme şurûu ve mübâşeret olmakdan nâşi* şeklindeki, tabir yerindeyse, yüksek sesli ifade istiklâlin yetki sınırlarının genişliğine vurgu yapmaktaydı. Yine aynı belgeden istiklâlin sadece yetkisi olan kişiyi bağlamadığı ve bir emirle ona tabi olanları da ciddi biçimde sorumlu tuttuğu anlaşılmaktadır. Çünkü Hakkı Paşa Rumeli'nin sol kolunda yer alan idari birimlerin bütün sivil, askerî hatta adlî idarecilerin ona bağlı olmak zorunda olduğu sorumluluğa sahipti. Onlar hakkında her türlü iyi ve kötü değerlendirmelerini İstanbul'a bildirmekte de serbestti. Yazdıklarının doğrudan padişah tarafından görülmesi hakkının da istiklâlinin parçası olduğu düşünülürse emrin kapsadığı bölgedeki bütün memurların istiklâl ile paşaya ne derece tabi oldukları daha iyi anlaşılabilir.²³

İstiklâl yetkisinin, meşrû şartlar oluştuğunda, öldürme hakkını verip vermediğine gelince buna kati cevap vermek eldeki verili malumat açısından zor görünmektedir. Ama yine de Hakkı Paşa özelinde bir şeyler söylenebilir. Hakkı Paşa'nın İstanbul'dan Edirne'ye doğru yola çıkmadan hemen önce padişah tarafından kendisine yazılan emir dikkatlice incelendiğinde istiklâlinin hudutlarının belirgin şekilde çizildiği görülebilir. Evrak, paşa gibi sert karakterli devlet adamının seçilmesini sebepleriyle açıklarken, selefleri zamanında takip edilen af ve iskân siyasetinin eşkiyanın suiistimaliyle ümit edilen neticeye ulaşmamış olmasının İstanbul'da bıraktığı derin tesiri uzunca nakleder.²⁴ Bu yüzden eskiye nazaran daha sert politika uygulama kararı alınmış olacak ki Hakkı Paşa'ya eşkiyayı affetmemesi hususunda uyarıcı emirler gönderilmiştir.²⁵ Paşa, istiklâlî vasıtasıyla maiyetine tophane ve humbarahaneden top, topçu, mühimmat ve Anadolu askerleri ile teçhiz edilecekti.²⁶ Balkan coğrafyasındaki bütün âyânlar ve bölge ileri gelenleri onun bir buyrultusu ile emri altına girebilecekti. Onların taltif ve istihdamlarına son derece dikkat etmek zorundaydı. Kocaeli mutasarrıfı Hüseyin Paşa ve Çirmen mutasarrıfı Palaslı Mehmet Paşa onun maiyetindeki en üst rütbelilerdi. Sadece mirimiranlar değil tabiatıyla onlara bağlı zabitan, ümera, beyzade ve hasekilerin paşanın maiyetine girmeleri ne kadar mecburi ise rütbesi, ocağı fark etmeksizin eşkiya ile ortaklık veya buna cesaret eden her kim olursa olsun bunların cezasını vermek de Hakkı Paşa'nın istiklâlinin mecburiyeti idi.²⁷ Yine kazalarda görevli, âyân, kadı vb. memurlar için de benzer tasarruf paşanın istiklâlinde öz nitelik olarak bulunmakta, paşa bu vesileyle onları taltif etmek kadar, sürgüne varabilecek cezalar verme yetkilerine sahipti.²⁸ Nihayetinde paşanın emrine verilmiş olan

²¹ *Rodosçuk Şeriye Sicilleri (RŞS), 1707, 49/2 (17 L 1210/25 Nisan 1796).*

²² *BOA. HAT 1380-54450 (Tarihsiz).*

²³ *RŞS, 1707, 23/2 (14 B 1210/24 Ocak 1796).*

²⁴ "...eşkiyâ-yı mezbûre makâm-ı salâh ve sedâdda sâbit-kadem ve kelâm-ı tevbe ve irşâdda râsih-dem olmayup tekrâr Hasköy ve Dimetoka ve Sultanyeri ve Gümülçine ve Çağlayık ve Ahi Çelebi ve Yenice dağlarından Nevrekob taraflarına varınca cibâl-i mezbûreden taraf taraf zuhür ve yemin ü yesâr ve etrâf ve kenârda vâkı' hâmin ve sahrâ ve ağıvâr ve enhâsında olan kasabât ve kurâ ve bilâd ve kazâya isâl-i şerr ve şürûr idüp Edirne civârında vâkı' Üsküdar karyesine dek gelüp ihrâk-ı bi'n-nâra ictisâr ve Gümülçine ve Dimetoka ve Filibe ve Pazarcık gibi kasabât ile hafz ve taziyeye ibtidâr ve fukarâ-yı ra'iyete dürlü dürlü cevri ü eziyyet ve gadr u hasâret ve gasb-ı envâl ve hetk-i a'râz ve katl-i nüfûs ve ihrâk-ı kurâ ve buyût emsâli nice fesâd ve habâset ve fezâhat ve şenâ'ate ictirâ ile günâgün şekâvet ve hasârât ve mezâlim ve te'addiyât izhâr eylediklerine binâen..." *Edirne Şer'iyye Sicilleri (EŞS), 245, 32/2 (Evâil-i B 1210/11 Şubat 1796).*

²⁵ "...Fimâ-ba'd Rum-ili tarafından dağlı eşkiyâsından nâmi mesmû'ı olmayacağı vechile tathîr-i bilâda hasseten taraf-ı şâhânemden bi'l-istiklâl me'mûr ve ta'yîn olunmuş olduğuna binâ'en Rûm-ili'nde ve cânibine nezâretin şâmil olmağla eşkiyâ-yı merkûme Rûm-ili'nde her mahallinde ele getirülür ise işbu emrim mücibince o makûleler ki bilâ-emân cezâların tertîb ve icrâ ve râbûta-yı kavîyyeye bendine sa'y-ı evfâ ve ol-vechile tathîr-i bilâd ve irâhat-i 'ibâda mezîd ve dikkat ve iktinâ eylesin..." *EŞS, 245, 32/1 (Tarihsiz).*

²⁶ "...Rumili gibi kesîrî'l-cedvâ bir eyalet ile kâmyâb idüp ruhsat-ı tâmm ve istiklâl ile seni ve hatb-i cesîm ve emr-i azîme ta'yîn ve irsâl ve tophâne-i âmirem ve humbarahâne-i ma'mûremden ma'iyetine topçu ortası ve humbara ve arabacı neferâtı ve top ve mühimmât terfîk ve Anadolu'dan asâkir-i vâfire tertîb ve tensiki ile bazı-yı iktidâr ve istihâmını takviye ve tesdîd ve tevsîk ve te'kid âmâlini istihsâl eylediğim ecilden..." *EŞS, 245, 32/2 (Evâil-i B 1210/11 Şubat 1796).*

²⁷ "...ve bunlara hafî ve cerî ve cüz'î ve küllî i'ânet ve delâlet ve himâyet ve syânet ve ricâ ve şefâ'at kaydında olup tahrik ve ifsâd ve ta'lîm-i şerr ü fesâdlarına zâhiren ve bâtinen ve kâmil mücâseret edenleri ihşâs ve iz'ân ve istidrâk eder ise bu makûleler dahi eşkiyâ hükûmünde olacakları zâhir ve bunların dahi eşedd-i ukûbet ve azâb ile ta'zîb ve te'dibleri lâzım geleceği bâhir olmakdan nâşi her ne renkte ve rûtbeye ve kangı ocak ve tarikden olur ise olsun bilâ imhâl muktezâ-yı ruhsat-ı tâmm ve istiklâlin üzre te'dîb ve gûşmâl ve ahz ve kahr ve izmihlâllerine taraf-ı bâ-re'y-i kudret..." *Agb.*

²⁸ "...sinden gayret ve hamîyyet ve rişd ve rü'yvet ve tedbîr ve kiyâset zuhûru me'mûline mebnî olduğu vâreste-i kayd-ı ta'rîf ve iş'âr olmağla zikir olunan kazâların kuzât ve nüvvâb ve a'yân ve zâbitân ve vücûh-ı kazâ ve kurâ ve mütehayyîzâmî ve defter tevzî'ât nâzırları ve mukaddemce emr-i âlîşânımla gönderilüp kazâlarda olan hâssa hasekiyâmî emr-i vilâyet üzre harekete me'mûr ve buyruldu ve tahrîrâtın mücibince inkiyâd ve itâ'ate mecbûr kılınmış olunduklarından bunlardan birisi hasbe'l-iktizâ tarafına celb ve bazı husûsun müzâkere ve meşvereti irâde ve bir mahalle me'mûriyyet ve bir husûsu itmâm ve temsil yetkileri ifâde olundukda adem-i kabûl ve sûret-i nükül izhâr ile inâd ve muhâlefet ve tekâsül ve betâet ve eşkiyâyı tesahhüb ve delâlet ve i'ânet ve himâyet ve ricâ ve şefâ'at kaydında olurlar ise ashâb-ı merâtîb

en üst rütbedekiler için de yanlış yaptıkları zaman, ikaz edilme, tutuklanma hatta ortadan kaldırılma gibi ağır cezalara tabi tutulmaları söz konusu idi.²⁹ Buradan paşanın emri altındakileri kendi kararlarına eşkıyanın lehine muhalefet ettiklerinde ve haydutlarla bir olduklarında yani meşru şartlar oluştuğunda, öldürme yetkisini haiz bir istiklâlâle sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir. Zirâ Hakkı Paşa'nın valiliği esnasında ortadan kaldırdığı eşkıyalar kadar, âyân gibi resmî vazifeli olanların da azımsanmayacak sayıda olduğunu söylemek gerekir.³⁰ Böyle bir tanımlama Hakkı Paşa'nın istiklâl yetkisine hakkıyla sahip çıkmaya çalıştığını da gösterir. Son olarak ifade edilmelidir ki istiklâl salâhiyetinin çeşitlerinin olup olmadığı, unvan veya makam gerektirip gerektirmediği, prosedürünün nasıl olduğuna dair sorular, müstakil ve etraflı çalışmaları gerektiren problemler olarak, bu çalışmanın konu edinmediği meselelerdir.

Bu makalede istiklâl salâhiyetinin merkezde olduğu bir tartışmanın ayrıntıları ele alınmaya çalışılacaktır. Ele alınan tarihî meselenin öznelereinden biri olan Mehmet Hakkı Paşa, ilki 1796; ikincisi, beş yıl sonra, 1801'de olmak üzere iki defa Rumeli valisi tayin edilmiş ve her defasında istiklâl yetkisine sahip olarak atanmıştır. Rumeli valisine istiklâl yetkisinin verilmesi ilk defa uygulanan bir usul değildi.³¹ Yetkinin Hakkı Paşa özelinde en mühim yanı, paşaya verilen istiklâl kendi maiyetini kendi başına oluşturmasına olanak sağlayacak bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu yetkiyle paşa, vazifesi esnasında maiyetindekilerin tayin veya azil işlerinde İstanbul'a danışmadan hareket edebilecekti, yani paşanın bürokratik prosedür engeline takılmadan süratli bir şekilde işlerini yürütebilme imkânı olacaktı. Hızlı hareket etmeyi gerektiren eşkıyayla mücadele gibi görevlerde bunun çok önemli bir imtiyaz olduğunun altını çizmek gerekir. Bütün bunlara rağmen öyle anlaşılıyor ki kavram, muğlak şekilde algılanmaya müsait olduğundan kendi içinde bir handikaba da sahipti. Mesela, paşanın maiyetine iradesi dışında birisinin katılması mümkün olabiliyordu mu? Böyle bir durumda paşa, zikredilen memuru görevden alabilme hususunda ne kadar serbestti? İstiklâl kavramı açılımları ve tarihî pratikler içinde aldığı şekiller, mahiyeti ve içeriğiyle alakalı ihatalı ve berrak kavrayışa imkân tanımamaktadır. İşte bu çalışma, bir valiye geniş bir karar ve icra yetkisi ita eden ve onun merkez ile koordinasyonunu sağlamakta da faydası olacağı düşünülen istiklâl iki taraf açısından farklı şekilde anlaşılacak bir çekişmenin aracı haline gelişini Palaslı Mehmet Paşa üzerinden okumaya ve bunu anlatmaya çalışacaktır. Hakkı Paşa'nın, Palaslı ile ilişkisi ele alınırken odaklanılan istiklâl tevdi edilme ve sahadaki tecrübesiyle alakalı bazı sorular, çalışmayı biçimlendirmiştir. Üzerinde durulacak temel sorulardan biri Hakkı Paşa'nın kendi maiyetini kendi ihtiyarıyla oluşturabilme serbestliği vardı; fakat bunu yapabilmeyi miydi? Yani sahip olduğu serbestiyet, kâğıt üzerinde mi kalmıştı? Bu soruyla bağlantılı sorulardan biri de İstiklâl yetkisini merkez mi verdi, yoksa Hakkı Paşa mı talep etti? sorusudur. Çalışma, Palaslı Mehmet Paşa'nın Hakkı Paşa'nın maiyetinde neler yapıp yapmadığını inceleyip, bu ilişkinin İstanbul nazarında nasıl algılandığını ve merkez ile vali arasındaki ilişki yönünden mühim bir konu olarak ele alınışını ve bu sürece bakarak istiklâl bu hadisede nasıl tezahür ettiğini de anlatmaya çalışacaktır.

1. Paşa ve Paşası: Mehmet Hakkı Paşa ve Palaslı Mehmet Paşa

Resmî yazışma kalıplarını hayli zorlayan üslubuyla bilinen Kamil Paşazade Mehmet Hakkı Paşa (ö.1811), örnek devlet adamı olarak kabul edilen bir tarihî portredir. Bu yönüyle Meclis tutanaklarında bile kendine yer edinmiştir.³² Buna rağmen onun hakkında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı yazıdan başka monografik bir çalışma yoktur. Paşanın Rumeli'ye ikinci valiliği sırasında Gürcü Osman Paşa ile yaşadığı sorunları ve azline giden süreci detaylı bir şekilde inceleyen Uzunçarşılı, paşanın aleyhine tertip edilen İstanbul'daki entrika üzerinde uzunca durur. Yazarın anlatışı bir açıdan Hakkı Paşa'nın şahsında devletin kurtuluşu için mücadele eden devlet adamlarının başarılı olma ihtimalleri durumunda çıkarları zedelenen *yerleşik düzen* sahipleri karşısındaki çaresizliklerini ve kaybedişlerini betimlemeye odaklanmıştır.³³ Doğrudan olmasa da Lütfiye Sevinç Küçükkoğlu'nun Gürcü Osman Paşa üzerine yazdığı doktora tezi de Hakkı Paşa'nın ikinci valiliğine dair değerli malumat verir. Küçükkoğlu da Hakkı Paşa'nın İstanbul'un entrikasına maruz kalışından bahseder.³⁴

azl ve tebdil ve rütbesinden hatt ve tenzil ile bilâd-ı ba'ideye nefy ve tağrib ve cezâsını tertibe dek te'dib ve tenkilerine taraf-ı şâhânemden min külli'l-vücûh sana ruhsat-ı tâmm ve izn-i hümayûnum rû-nemûn ve tarafına i'ânet ve emr ü rü'ye mütâba'at ve buyruldu...' Agb.

²⁹ "...emr ü rü'ye muhâlefet ve dağlı eşkıyasının tesahhüb ve himâyet ve sana i'ânet ve ta'yîn etdiğin mahalde azîmetde tereddüd ve tevakkuf ve buyruldu ve tahrîrâtını icrâ ve kelâm ve peyâmını isgâda tekâsül ve tehallüfe cesâret edenlerin gerek emir ve mirmiran ve gerek müderris ve kuzât ve nüvvâb ve a'yân ve gere sınıf-ı askeriyeden yeniçeri ve sipah ve silahdar ve bostancı neferâtı ve bunların agavât ve zâbitânı ve serdengeçdiyan ve turnacıyan ve çorbacıyan ve çavuşan ve ustalar ve hasekiyan ve delilan ve tifenkciyan ve l-hâsıl kangı zümre ve rütbe ve tarikden olursa olsun ve her kime müleccâ ve müntim ise te'dib ve gûşmâl ve ahz ve kahr ve istisâllerinde her vechile senün istiklâlîn derkâr ve şükr ve şikâyetinde semere ve âsar bedidâr olmağla bu bâbda bir dürlü hatır ve gönüle bakmayup ve kimesneye gadr ve himâyet ve nefsâniyet etmeyüp muktezâ-yı ruhsat-ı tâmm ve istiklâlîn üzere infâz-ı emr-i âlişânıma ikdâm..." Agb.

³⁰ Bu konu hakkında bkz. Eyyub Şimşek, "Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa'nın Dağlı Eşkıyası Mehmed Sinab ile Mücadelesi (1796)", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S.1, 2023, s. 69-106.

³¹ Mesela 1794'te Rumeli valiliğine atanan Seyyid Ali Paşa'ya da istiklâl yetkisi verilmişti. Bkz. *BOA. HAT 1403-56721* (Tarihsiz).

³² Hakkı Paşa ile ilgili internete yapılacak kısa bir aramayla bu konu teyit edilebileceği gibi paşanın sadareten tutun birçok nazırlığa layık görüldüğüne, hatta bir internet fenomeni olduğuna şahit olunabilecektir.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Vezir Mehmed Hakkı Paşa 1747-1811*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1939.

³⁴ Lütfiye Sevinç Küçükkoğlu, *Power Politics in Ottoman Provincial Administration: A case study of Gürcü Osman Pasha (1789-1807)*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2019.

PAŞA'NIN PAŞASI: EŞKIYA TENKİLİ, İSTİKLAL YETKİSİ VE PALASLI MEHMET PAŞA

On sekizinci yüzyıl kalemiyesinde yetişen Hakkı Bey'in (Paşa) bürokrat olarak kariyeri, 1769 yılı sonlarında başladı. Bu tarihte kendisine Küçük Kale Payesi tevcih edildi.³⁵ Hakkı Bey, kariyerindeki ilk mühim basamağa rikab-ı hümayûn defterdarlığı ile adım attı.³⁶ İşkodra Mutasarrıfı Kara Mahmut Paşa'nın isyanına yardım etmekle itham edilip, koruyucusu Esmâ Sultan'ın aynı yıl vefatından sonra bu suçlamayla idam edilen sarraf Dimitri'nin ve düşman tarafına geçen Boğdan voyvodasının mallarının zaptında göstermiş olduğu tembellik ve rahatlık yüzünden vazifesi elinden alındı.³⁷ I. Abdülhamid dönemi sonlarına doğru gözden düşen Hakkı Bey'in kariyeri, III. Selim döneminden itibaren tekrar yükselişe geçti. 1790 yılının Şubat ayında Hakkı Bey, nişancılık vazifesine tayin edildi ve artık belgelerde kendisinden *bey* yerine *paşa* olarak bahsedilmeye başlandı.³⁸ 1790 yılı Aralık ayında Hakkı Paşa, sadaret kethüdası olsa da³⁹ paşanın kethüdalığı ancak altı ay devam etti.⁴⁰ Sonraki tevcihatta ikinci kez nişancılıkla görevlendirilen⁴¹ paşa, 1787-1792 Rus Savaşı'nı sona erdirecek olan Yaş Anlaşması öncesindeki sulh görüşmelerinde Osmanlı Devleti'ni temsil eden heyette yer aldı.⁴² İstanbul'a döndükten sonra; Mayıs 1792'de defter emniyetine⁴³, Nisan 1793'te de ikinci defa sadaret kethüdalığına getirildi. Tıpkı birincisinde olduğu gibi ikinci kethüdalığı da kısa süreli oldu.⁴⁴ Mayıs 1794'te defter nazırı⁴⁵ olan Paşa, bir sene sonra azledildi. Bu aşamadan sonra paşanın kariyeri valilik düzeyinde mülki ve askeri görevlere atandığı yeni bir evreye girer. Bu dönem, Dağlı eşkiyasına karşı bir türlü istediği neticeyi alamayan III. Selim'in meseleyi çözüme kavuşturması için onu görevine atmasıyla başlar. Rivayete göre, sultanın istiareye yattığı bir gece gördüğü düş üzerine⁴⁶ Hakkı Paşa, 31 Aralık 1795'te vezir rütbesiyle Rumeli valisi oldu.⁴⁷

Hakkı Paşa, vali olduğunda maiyetinde iki önemli isim bulunmaktaydı. Bunlardan ilki; eşkiyaya karşı sert tedbirleriyle şöhret bulup, geçmişte paşa rütbesi ile Rumeli'ye eşkiya takibine gönderilen Kocaeli sancağı mutasarrıfı Hüseyin Paşa idi.⁴⁸ Diğerine gelince o da Palaslı Mehmet Paşa'ydı. Onun hakkındaki bilgi oldukça kısıtlıdır. Mehmet Paşa, adından da anlaşılacağı üzere Yanya'ya tâbi⁴⁹ Palaslı'dır. Paşanın hayatına dair tek başvuru kaynağı olan Sicill-i Osmanî onun mutasarrıflıkta bulunduğu ve 1802/1803 tarihlerinde sürgünde vefat ettiği gibi sığ bilgiler verir.⁵⁰ Dağlı eşkiyası üzerine yegâne monografik çalışmayı yapan Yücel Özkaya'ya bakılırsa paşanın III. Selim döneminde Balkan coğrafyasında eşkiya ile başa çıkmakta farklı vazifeler alan taşradan yetişme, tabir yerinde ise, bir milis gücü lideri olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

2. İki Paşanın İşbirliği

Valiliği için harekât üssü olarak Edirne belirlenen Hakkı Paşa'nın maiyetindekilere Hüseyin Paşa, Filibe'den ve Gümülcine'den, Palaslı Mehmet Paşa ise Çirmen mutasarrıfı sıfatıyla Hasköy'den sorumluydu.⁵² Palaslı Mehmet Paşa, Hakkı Paşa'nın seleflerinden Ali Paşa'nın idaresinde de vazife almıştı.⁵³ Ayrıca bu mirimiranların dışında onların altında olmak şartıyla eşkiyaya karşı verilen mücadelede hem bölgelere hem şöhretli eşkiyaların peşine birçok memur atandı. Bunların hepsi paşanın maiyetini oluşturmaktaydı. Buna göre; Hakkı Paşa, belgelerin tabiriyle, *eşkiyanın at oynadığı* mahallinden sayılan Tuna'nın güney kısmına yani

³⁵ Şimşek, "Rumeli Valisi...", s. 75.

³⁶ BOA. A.RSK.d 1623/21 (21 L 1202/25 Temmuz 1788) ve (7 S 1203/7 Kasım 1788); MAD 507/1 (22 L1205/24 Haziran 1791).

³⁷ Bilhassa Dimitri'nin mallarının başkaları tarafından ele geçirilmiş olması onun azledilmesinde itici faktör oldu. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. IV, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 2020, s. 169-170; Ertan Ünlü, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Merkez-Taşra Bağlamında Sarrafların İlişki Ağları: Bir Sosyal Ağ Analizi Yöntemi Denemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2020, s. 186-239. Esmâ Sultan'ın mal varlığından elde edilecek olan gelire devlet, savaş giderlerine katkı sağlayacağı niyetiyle ihtiyaç duymaktaydı. Sultanın terakesinde özellikle nakit paranın azlığı merkezin tepkisine sebep oldu. Hatta Dimitri, kâhyasıyla beraber hapse atıldı. Aysel Yıldız, *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution*, I. B. Tauris, London-New York 2016, s. 68-69.

³⁸ Bkz. BOA. A.RSK.d 1589/47 (12 C 1204/27 Şubat 1790); Şimşek, "Rumeli Valisi...", s. 75.

³⁹ BOA. C.DH 107-5325 (13 R 1205/20 Aralık 1790).

⁴⁰ Hakkı Bey'in kethüdalığı 29 Nisan 1791'de sona erdi. Bkz. Ü. Filiz Bayram, *Enveri Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 819.

⁴¹ BOA. HAT 124-5123 (5 N 1205/8 Mayıs 1791).

⁴² BOA. HAT 147-6198 (24 Z 1205/24 Ağustos 1791). Hakkı Paşa Nişancılık görevini sürdürdüğü dönemde evinde çıkan bir yangında bütün eşyalarını kaybetmişti. Kendisine 10.000 kuruş yardımda bulunulmuştur. BOA. C.ML 38-1810 (3 Ra 1207/19 Ekim 1792).

⁴³ Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi*, s.325.

⁴⁴ BOA. HAT 260-15019 (Tarihsiz).

⁴⁵ BOA. A.RSK.d 1623/21 (5 L 1208/6 Mayıs 1794) ve (4 L 1209/ 24 Nisan 1795).

⁴⁶ BOA. TS.MA.e 785-86 (Tarihsiz).

⁴⁷ BOA. A.DVNSNŞT.d 16/15 (19 C 1210/31 Aralık 1795); Şimşek, "Rumeli Valisi...", s. 76.

⁴⁸ Hüseyin Paşa hakkında bkz. Seydi Vakkas Toprak, III. Selim Döneminde Eşkiya Peşinde Bir Kocaeli Mutasarrıfı: Seyyid Hüseyin Paşa, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III (25-27 Mart 2016, Kocaeli/Türkiye) Bildiriler Kitabı*, II, ed. Tahir Büyükkarakın, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli 2017, ss. 885-896.

⁴⁹ Hamiyet Sezer Fezzioglu, *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 79.

⁵⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 4, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1035.

⁵¹ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, TTK, Ankara 2020, s. 39-40; 67-72.

⁵² BOA. C.AS 461-19254 (27 Ra 1211/30 Eylül 1796); HAT 52-2455 (Tarihsiz); C.DH 198-9857 (20 C 1210/31 Aralık 1795).

⁵³ Özkaya, *age*, s.39.

Deliorman'a ve Karinabad'a adamlarından Mehmet Ağa'yı⁵⁴, Dimetoka'ya Edirne bostancıbaşısı Ahmet Ağa'yı ve bir delilbaşını⁵⁵, Gümülcine'ye tüfekçibaşlarından Hüseyin Bey'i, Filibe'ye beş yüz adamıyla Karanlı Ali adındaki delilbaşını⁵⁶, Sofya'ya Katrinli Halil Ağa'yı⁵⁷, Drama'ya hassa silahşörlerinden Ahmet Ağa'yı⁵⁸, Aydos'a Ahmet Haseki'yi, Tikveş ve Usturumca'ya da Manastır kaymakamını⁵⁹ vazifelendirmişti. Hususi bir eşkiya grubu üzerine atanan memurlar da söz konusuydu. Mesela Mehmet Sinab üzerine Palaslı Mehmet Paşa; Kara Hasan ve İsa üzerine Hakkı Paşa'nın iç çukadarı, alemdarı ve delilbaşısı, Edirne bostancıbaşı ile birlikte hareket etmeye üzere tayin kılınmışlardı. Ama bu vazifelerin sınırlarının kesin çizgilere sahip olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira bir bölge memuru, paşanın emriyle başka bölgeye de yardım edebilirdi. Mesela şöhretli eşkiya Hacı Manav'ın peşine önce Mustafa haseki gönderildi.⁶⁰ Daha sonra Edirne bostancıbaşı Ahmet Ağa'ya hem Hacı Manav hem de Dimetoka âyânı Veyisoğlu Halil Ağa ve Ejderoğlu'nun ortadan kaldırılması,⁶¹ sonra da Dimetoka ve Gümülcine kazalarının eşkiyadan temizlenmesine yardımcı olma görevleri verildi.⁶²

Mutasarrıflığını almasıyla Palaslı Mehmet Paşa'nın maiyetine kardeşi Halil Bey'i ve oğlu Veliyüddin'i dâhil etmesi bir oldu. Aslı görevi Hasköy kazasını eşkiyadan temizlemektir. Belgelere yansıdığı kadarıyla, Palaslı Mehmet Paşa'nın Hasköy'e ulaştığı sıradaki ilk icraatları takdire şayandı. Burada büyük bir eşkiya güruhuna tesadüf edip, peşlerine düşmüştü. Hadise, kaza sakinlerinin eşkiyanın Karacalar adlı köyde saklandığını paşaya haber vermeleriyle başlamıştı. Harekete geçen paşa, köyde üç yüzden fazla eşkiya ile karşılaştığında tereddüt etmeden bunların peşine düşmüştü. Eşkiyanın firar etmesi üzerine peşlerinden kethüdasını göndermiş ve dört sergerde dâhil olmak üzere on beşini adamları etkisiz hale getirmişken⁶³ bir ahıra sığınan altmış kadar eşkiya da yanarak can vermişti. Mehmet Paşa, muharebe esnasında eşkiyaya ait bazı mühimmatı ele geçirmeyi başaranları da at vererek ödüllendirmişti.⁶⁴

Yukardaki başarısıyla Palaslı, Hakkı Paşa'nın takdirini kazanmıştı; fakat paşa, onu göz hapsinde tutmayı tercih etti. Çünkü Hakkı Paşa, onunla en başından itibaren güven sorunu yaşamaktaydı. Buna değinmeden önce iddianın sahibi Özkaya'nın bir evraktan yola çıkarak, sadaretin de Palaslı Mehmet Paşa'yı istemediğine hatta onu ortadan kaldırması için Hakkı Paşa'ya emir yazıldığına dair verdiği bilgi, Özkaya'nın referans verdiği belgede⁶⁵ bulunmadığı gibi, kurguya dair ilintili malumata diğer arşiv vesikalarında da rastlanamamıştır. Aslında böyle bir bulgu, bu makalenin anlatmaya çalışacağı Hakkı Paşa, sadaret ve Palaslı Mehmet ilişkisinin olağan akışına hayli ters, bir o kadar da ilginç durumu işaret edecekti. Fakat belgede, Palaslı Mehmet Paşa'nın ortadan kaldırılmasına dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. İki paşa arasındaki çelişkiye gelince, belki hadiseyi bildiren rapordaki muğlaklıktan, belki paşanın evhamından, belki de çekememezlikten veyahut onun maiyetinde bulunuşundan Hakkı Paşa'nın duyduğu pişmanlıktan ileri geliyordu. Sonuçta Pazarlık (Tatarpazarı) Voyvodası Kavanozzade Mehmet'i Palaslı Mehmet Paşa'yı teftiş etmekle görevlendirdi. Fakat bir astın üstünü açıkça kontrol etmesi sıra dışıydı ve haber verilerek yapılacak bir teftiş de ziyaretten öte bir anlam taşımayacaktı. Bu sebeple Kavanozzade adamlarını bir gece yarısı Mehmet Paşa'nın mevzilendiği yere gizlice gönderdi. Askerleri kontrol eden casuslar, tevaturle karışık bazı istihbarat bilgilerine ulaşmıştı.⁶⁶ Bu malumattan en dikkate şayan olanı paşaya tâbi Hasköy'deki bin Arnavut sekban arasında huzursuzluğun baş gösterdiği ve beş yüz kadarının dâhil olduğu bir kaçış planından bahsedilmesiydi.⁶⁷ Doğruluğu teyit edilmese de bu bilgiler, Palaslı'nın sekbanlarının potansiyel bir sorun olabileceğine dair ilk ipuçlarını vermektedir. Yukarıdaki istihbarat merkeze iletildiğinde, Palaslı Mehmet Paşa'ya karşı olumsuz tepki gösterilmediği gibi aksine onun istekleri sorgusuz kabul gördü. Mesela

⁵⁴ BOA. HAT 65-2828-B (7 Za 1210/14 Mayıs 1796); 66-2875-F (Tarihsiz); 1404-56818 (Tarihsiz); KK.d 12-7/2 (13 Za 1210/20 Mayıs 1796).

⁵⁵ BOA. HAT 1404-56824 (Tarihsiz).

⁵⁶ Vak'anüvis Halil Bey, *Nüri Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK, Ankara 2015, s. 325.

⁵⁷ Katrinli Halil Ağa, Hakkı Paşa'nın göreve gelir gelmez ekibine dâhil ettiği kişilerdendi. Kendisi kapıcıbaşılık unvanıyla Sofya mütesellimliği görevini ifa ettiği sırada hem görevinden alınmış hem de unvanı elinden alınmıştı. Emrindeki bölükbaşı Bayezid, Koçman adlı eşkiya ile işbirliğine gittiği için Katrinli Halil Ağa azledilmişti. Hakkı Paşa Rumeli valisi olduktan hemen sonra, kendisinin iftiraya uğradığından bahsederek; affını talep etti. BOA. HAT 129-5322 (Tarihsiz). Bunun üzerine Hakkı Paşa da kendisini aynı unvan ile aynı göreve getirmek için padişahın iradesini talep etmiş, bu da kabul edilmişti. Böylece Katrinli Halil Ağa, topladığı askerlerin başına geçerek Hakkı Paşa'nın maiyetine dâhil olmuştu. BOA. HAT 129-5322 (Tarihsiz); C.DH 117-5846 (15 N 1210/24 Mart 1796); HAT 1405-56852 (Tarihsiz).

⁵⁸ BOA. HAT 65-2838-C (Tarihsiz).

⁵⁹ BOA. HAT 1404-56803 (27 L 1210/25 Mayıs 1796).

⁶⁰ BOA. HAT 1404-56834 (Tarihsiz).

⁶¹ BOA. HAT 69-2936-A (25 S 1211/30 Ağustos 1796).

⁶² BOA. AE.SSLM.III 31-1785 (11 C 1210/23 Aralık 1795); AE.SSLM.III 31-1782 (26 C 1210/7 Ocak 1796); C.AS 106-4787, Lef 2, (15 Ca 1210/27 Kasım 1795); TS.MA.e 784-27 (Tarihsiz); HAT 69-2936-B (Tarihsiz); 69-2936-C (Tarihsiz).

⁶³ BOA. HAT 1404-56804 (Tarihsiz).

⁶⁴ BOA. HAT 74-3097-B (12 B 1210/22 Ocak 1796); 1404-56813 (Tarihsiz). Sadarettin sunulan tezkirede eşkiya sayısı beş yüzü aşkın, eşkiyanın rastlandığı köyün ismi de Karalan olarak yer almıştır. Bkz. BOA. HAT 1404-56807 (Tarihsiz).

⁶⁵ Bkz. Özkaya, *age*, s. 39-40. Özkaya'nın referans verdiği doküman için Bkz. BOA. HAT 1404-56805 (Tarihsiz).

⁶⁶ "...Güya sekbanların seksen tanesi hasta, denilerek geri gönderilmişlerdi. Fakat paşanın firar etme niyetinde olan kethüdası çayırdan hayvanlarını getirip, hazır vaziyette iken beş yüz Arnavut gece yarısı gelmişler, bir kaçış provası olarak şehre hiç uğramadan gece yürüyüşü yapmışlardı. Kasabada binin üzerinde Arnavut sekban varmış ve bunların bir kısmı kethüdanın konağında gizleniyorlarmış. Bunların Edirne Bostancıbaşına bir fesatlık yapmalarından çekiniliyormuş..." BOA. HAT 64-2811-D (15 B 1210/25 Ocak 1796).

⁶⁷ BOA. HAT 64-2811-D (15 B 1210/17 Ocak 1796).

PAŞA'NIN PAŞASI: EŞKIYA TENKİLİ, İSTİKLAL YETKİSİ VE PALASLI MEHMET PAŞA

merkez, kapı halkının beş yüz süvariden ibaret olduğu anlaşılan⁶⁸ Palaslı Mehmet Paşa'nın asker talebini olumlu karşılamıştı. Mehmet Paşa'ya göre "Arnavut sekbanlar ümit edilenden daha iyisini" yapıyorlardı. Böyle bir ifadeyle sadece onun değil, Rumeli'deki birçok üst düzey devlet adamın maiyetinin önemli bir parçası olan Arnavut sekbanların çıkaracakları sorunların üstünü önceden örtmeye çabaladığı düşünülebilir. Zira sekbanlar, bir müddet sonra hem kendisini hem tâbî olduğu Rumeli valisini İstanbul'un gözünden düşürecek. Bu sözlerinin arkasından Arnavut askerlerinin Anadolu askerleriyle *ülfet* edemeyeceğini, yani kaynaşamayacağını dolayısıyla kendi kabilesinden asker toplamasına müsaade edilmesini istirham etti. Onun maiyetindeki toplam sekban sayısı iki bindi. Ve naklettiğine göre, eşkıyanın sayısı kendisinden kat be kat fazlaydı. Üzerlerine gidildiğinde ise birleşip, daha da büyüyebiliyorlardı. Bu gerekçeyle emrindeki asker sayısının artırılmasını rica etti.⁶⁹ Çirmen'den bin piyade toplama talebine, rençber ve çiftçi olmamak şartıyla, müsaade gösterip; ulufe ve iâşe olarak da paşaya otuz üç bin kuruş tahsis etti.⁷⁰ Böylece Şubat 1796'da emrindeki askerlerin sayısı kendi kapı halkı ile birlikte üç bine ulaşmış oldu. Elbette askerlerin masrafları da artıyordu; önce on beş bin yollandı. Fakat yetmeyince Hakkı Paşa'nın isteğiyle Hacı Ali Ağa'nın İrad-ı Cedit hazinesine aktarılan muhalledatından otuz üç bin kuruş daha ilave yapıldı.⁷¹

Palaslı Mehmet Paşa'ya gösterilen bu müsamahada iki temel faktörden bahsedilebilir. Birincisi Paşa'nın Hasköy'deki ilk zamanlarında yaptıklarının hem Hakkı Paşa'nın hem İstanbul'un takdirini kazanmış olmasıydı. Çirmen mutasarrıfı Hasköy'e gelir gelmez, Hakkı Paşa ona Hacı Manav, Ejderoğlu, Emincik, Kara Feyzi ve onların adamlarının ortadan kaldırılması gibi zor bir vazife vermişti.⁷² Palaslı Mehmet Paşa'nın Rumeli valisi ve Sultan nazarında itibarını esas arttıran faktör ise Hasköy'ün ileri gelenlerinden olup, eşkıya ile işbirliği herkesçe bilinen ve ahaliye yaptığı zulümlerle İstanbul'un idamı için karar aldığı Hacı Emin Ağa'yı ortadan kaldırmasıdır. Aslında bu görev, evvela Edirne bostancıbaşına ihale edilmişti; fakat o başarısız olunca bu defa Palaslı Mehmet Paşa düşünüldü. Palaslı'nın kısa sürede elde ettiği muvaffakiyet İstanbul nezdinde büyük takdir topladı.⁷³ Palaslı, Hasköy civarını yakıp yıkan Koçancıoğlu Osman, kardeşleri Ali ve Halil ile dokuz adamını yakalayıp, idam ettirerek başarılarına bir yenisini daha ekledi.⁷⁴ Hakkı Paşa'ya gönderdiği tahriratta bu eşkıyaların pek şöhretli olduklarını, "bize ve kulemize kim ne edebilir?" diye böbürlendiklerini, bu eşkıyaları ortadan kaldırmasının kendisinin "devlete olan sadakat ve dindarlığının bir nişanesi" olduğunu söyledi.⁷⁵ Hakkı Paşa'ya güven aşılama için çabaladığı anlaşılan Palaslı Mehmet Paşa'nın eşkıya maslahatına dair verdiği söz, ona gösterilen müsamahada etkili ikinci faktör olarak anılabilir. Palaslı Mehmet Paşa, 1796 senesi Mart ayına kadar eşkıyayı takip edip, bu işi bitireceğine dair İstanbul'a taahhütte bulunmuştu. Bu sırada Molla Ali ve Deli Kadri gibi şöhretli haydutlar sistem içine dâhil edilebilme adına merkez ile pazarlık sürecinde idiler ve yağmalamaya bir süre ara vermişlerdi. Dolayısıyla tehlikeli eşkıyadan sadece Kara Feyzi kalmıştı ve onun da ancak iki yüz kadar adamı vardı. Palaslı Mehmet Paşa, eşkıyaya karşı kısa süre içerisinde üstünlük elde edebileceğine inanıyordu.⁷⁶

Başarısını bir fırsat olarak gören Palaslı Mehmet Paşa, bu olaydan iki ay geçmeden oğlu Veliyüddin Paşa'ya arpalıklar talep etti. Arpalıklardan ilki Tırhala, ikincisi ise Üsküp veya İnebahtı'dan herhangi birisi olabilirdi.⁷⁷ Tırhala'nın bir Arnavut Paşa'ya verilmesi ve askerlerinin buradan iâşesi İstanbul için riskli bir keyfiyet arz edecekti. Kendisine danışılan Hakkı Paşa da benzer kaygılar yüzünden Tırhala yerine İnebahtı'nın tercih edilmesini teklif etti. Öneri kabul edildi ve Palaslı'nın oğlu Veliyüddin, İnebahtı mutasarrıfı olarak atandı.⁷⁸ Asker talebine de devam eden Mehmet Paşa, 1796 yılı Ramazan ayında bin asker celbi için yeni bir izin elde etti.⁷⁹ Hakkı Paşa'ya gelince, işin başından itibaren Palaslı Mehmet Paşa'ya güvenip güvenmediği bir muamma olarak durur. Sekban ve ulufe taleplerinin gittikçe sıklaşması sebebiyle olsa gerek, kısa süre içerisinde sitem dolu sözleriyle pişmanlığa kapıldığı görülmektedir. Sanki Palaslı Mehmet Paşa'yı kendi istememiş de bu konuda mecbur bırakılmış olduğunu ima ediyordu: "...keşke şu maddeye paşa-yı muma-ileyh kulları memur olmamış olsa idi..."⁸⁰

⁶⁸ BOA. HAT 74-3092 (17 N 1210/26 Mart 1796).

⁶⁹ BOA. HAT 74-3097-B (12 B 1210/22 Ocak 1796); 1404-56813 (Tarihsiz).

⁷⁰ BOA. AE.SSLM.III 278-16133 (18 B 1210/28 Ocak 1796). Diğer bin beş yüz asker için de Hakkı Paşa'nın iltiması ile otuz beş bin kuruş daha gönderildi. BOA. C.AS 892-38394 (5 Ş 1210/14 Şubat 1796); AE.SSLM.III 179-10710 (19 B 1210/29 Ocak 1796).

⁷¹ BOA. C.AS 892-38394, Lef 2, (9 Ş 1210/18 Şubat 1796); HAT 74-3097-A (Tarihsiz).

⁷² BOA. HAT 60-2669 (Tarihsiz).

⁷³ BOA. HAT 1404-56829 (Tarihsiz); 1404-56841 (Tarihsiz); Vak'anüvis Halil Bey, *Nürî Tarihi*, s.387.

⁷⁴ BOA. HAT 60-2669 (Tarihsiz).

⁷⁵ BOA. HAT 66-2850 (12 Ş 1210/21 Şubat 1796).

⁷⁶ BOA. HAT 73-3045 (Tarihsiz). Deli Kadri, Temmuz ayında İstanbul'un teklifini kabul ederek Bergos tarafında ikamet etmeye başladı. Bkz. Eyyub Şimşek, "Merkezi Otorite Karşısında Bir Dağlı Eşkıyası: Deli Kadri", *SUTAD*, S. 44, 2018, s. 271.

⁷⁷ BOA. HAT 74-3092 (17 N 1210/26 Mart 1796); 76-3130 (21 Ş 1210/1 Mart 1796).

⁷⁸ "...Sabıka İnebahtı Mutasarrıfı Palaslı Mehmet Paşazade Veliyüddin Paşa..." BOA. C.DH 82-4081, Lef 2, (4 Za 1211/1 Mayıs 1797); Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr (1209-1219/1794-1805)*, haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca, İstanbul 2017, s. 113; Vak'anüvis Halil Bey, *Nürî Tarihi*, s. 437.

⁷⁹ BOA. HAT 73-3047 (17 N 1210/26 Mart 1796) 74-3092 (17 N 1210/26 Mart 1796).

⁸⁰ BOA. HAT 74-3097 (20 N 1210/29 Mart 1796).

Palaslı Mehmet Paşa, Çirmen'e yakın yerlerde bulunan Cenkcioğlu ve Kara Feyzi gibi eşkıyaların peşine düşmekle de yükümlüydü. Hakkı Paşa, bu arada meşhur eşkıya Sinab'ı kuşatmak için Ahi Çelebi tarafına askerlerini yığmıştı. Cenkcioğlu ve Kara Feyzi'nin Sinab'ın yanına kaçtığı haberleri üzerine Palaslı da Ahi Çelebi tarafına geçti. Kendisi, kardeşi ve silahları üç koldan eşkıya takibindeydiler.⁸¹ Hakkı Paşa'nın Palaslı Mehmet Paşa'yla yaşadığı ilk büyük sorun tam da bu esnada ortaya çıktı. Hakkı Paşa, *aşyan-ı eşkıya* olarak nitelendirdiği Dimetoka ve Hasköy'ün eşkıyadan temizlenmesinin Dağlıların sonunu getireceğini inanıyordu. Etraftaki kaza âyânlarını korkuyla sindiren paşa, eşkıyaya yardımın kesildiğine de inanmıştı. Fakat Palaslı Mehmet Paşa'ya dair aldığı haberlerle bir anda bu inancı sarsılmaya başladı. Haydutlarla başa çıkması gereken Palaslı Mehmet Paşa'nın askerleri köy yağmalamakla meşguldü. Pazarcık'ta on beş kadar köy, paşanın sekbanlarının hücumuna uğramıştı. Hadise, çaldıkları eşyaları Tatarpazarı'na götürüp satmaya çalışan bazı sekbanların yakalanmalarıyla gün ışığına çıkmıştı. Kendilerine imam süsü veren eşkıyalar, geçitlerdeki nöbetçileri Palaslı'dan aldıkları mürur tezkiresi ile atlatmayı başarmışlarsa da kısa süre sonra yakayı ele vermişlerdi.⁸² Palaslı Mehmet Paşa'ya gelince, o da her türlü maddî desteği ticarete dönüştürme çabasında idi ve savaşmak yerine alışverişi tercih etmişti. Kendisine verilen iane ve askerlerin ulufeleriyle fişek ve pabuç (ayak yemenisi) gibi malları fahiş fiyatlarla eşkıyadan alıyordu. Hakkı Paşa'ya göre Palaslı'nın bile bu kadar pahalıya ticaret yapması, eşkıyanın Arnavut olması kadar onlarla yakınlık kurup, bir olma isteğinden de kaynaklanıyordu.⁸³

3. Paşalar Arasındaki Anlaşmazlığın Ortaya Çıkışı

Hakkı Paşa'nın Palaslı Mehmet Paşa'dan beklediği mühim şeylerden bir tanesi şöhretli eşkıya Sinab'ın ortadan kaldırılmasına yardım etmesi idi. Fakat altı ay geçmesine rağmen bu konuda elle tutulur bir faydası görülmediği gibi, hakkındaki dedikodular giderek çoğalmaktaydı. Hakkı Paşa, önceleri onun sadakatine kâni iken, yaşanan olaylar tevatürlerin gerçek olduğunu ortaya çıkarmaya başladı. Hasköy'de ikâmet etse de Palaslı'nın etrafı kolaçan ve eşkıyayı takip ediyormuşçasına davranması şüpheleri üzerine çekiyordu. Lakin Sinab kuşatması, onun azline mâni oldu. Diğer taraftan Palaslı Mehmet Paşa'nın tahriratlarına bakılacak olsa bütün enerjisini eşkıya takibine vermişti. Hatta Kara Feyzi ve Cenkcioğlu onun Hasköy'e gelişiyle arkalarına bile bakmadan kaçmışlardı. Biraderi Halil ve silahları bir koldan kendisi de başka bir koldan haydut peşinde idiler. Ahi Çelebi'de Dereköy'e sığınan çapulcular, onun ısrarlı takibi sayesinde Filibe tarafına kaçmışlardı.⁸⁴ Yuvarlak ve müphem ifadelerle nakşedilmiş bu gibi teatral anlatımlar, Rumeli valisi için pek de bir mana ifade etmiyordu ve ispatlanamamış olsa da onun eşkıya ile bir ittifakının olduğu fikrine kapılmaya başlamıştı. Hakkı Paşa'yı bu fikre sevk eden etken, Çukur köyünde sıkıştırılan eşkıyanın tek bir kurşun atmadan firar etmiş olmasıydı. Paşa'ya göre, asıl vahim olanı Palaslı'nın askeri üzerindeki itibarını ve kudretini kaybetmesiydi. Palaslı Mehmet Paşa'nın sekbanları, Hakkı Paşa'nın ele geçirmeyi en fazla istediği eşkıya olan Sinab'ı yakalama arifesinde ulufe talebiyle ayak sürümekteydiler. Bunun üzerine Hakkı Paşa, Hasköy'e arabuluculuk için mütesellimini yolladı ve Palaslı Mehmet Paşa Çukur köyündeki kuşatmaya onun kefaleti sayesinde gidilebildi. Palaslı'nın yemin edip, "...para gelmezse muharebe şöyle dursun ben dahi askerimden havf ederim, işte bundan sonra bize bahane bulmayın..." diye gönderdiği tehditkâr tahriratından sonra Edirne eski âyânı olup, öldürülen Eyyub Ağa'nın mübaşirinden yirmi bin kuruş alınıp, aceleyle Palaslı'ya gönderildi. Hakkı Paşa, yaşananları kaleme alırken; Palaslı'nın maiyetinde oluşundan duyduğu pişmanlığı ve rahatsızlığı şu ifadelerle anlatıyordu: "...şu maddenin fesadından Mehmet Paşa daima tağlit eylediğinden vesvesem ber-kemâldir..."⁸⁵

Çukur köyü hadisesi, Hakkı Paşa'nın İstanbul'daki otoritelerle ilk defa ters düşmesi yönüyle taraflar arasındaki ilişkide merkezî yere sahiptir. Olayın başkentteki yansımaları büyük bir yankı uyandırdı. Çünkü üst üste asker, ulufe ve tayinat taleplerine rağmen paşa, karşısına çıkan haydutları elinden kaçırıp durmaktaydı. Meşru ve ikna edici bahaneden de yoksundu. Dikkat çeken nokta, İstanbul'un bu husustaki malumatı paşanın maiyetindekilerinin yazışmalarından elde etmiş olmasıydı. Hakkı Paşa'nın İstanbul'u doğrudan bilgilendirmeyişi iki taraf arasında bir sorunun olduğunun işaretiydi. Zira sadaret, bir süredir paşadan eşkıya maslahatının gidişatını öğrenmek adına bilgi talebinde bulunsu da Hakkı Paşa, sadaretin tabiriyle "bais-i istiğrab" cevap vermiyordu. Ama paşanın tavrı, bir şeylerin üstünü örtmek için değildi. Çünkü öyle olsaydı emri altındakilerin yazışmalarını başkente asla ulaştırmazdı. Paşanın neden böyle davrandığına gelince, bunun sebebini bilmek şimdilik mümkün görünmüyor. Maamafih paşa, olası bir cevapta eşkıya maslahatına dair bilgilendirmeyi yaparken Palaslı hususuna da değinmek zorunda kalacaktı ve belki de yanlış şeyler söyleyecekti. Ayrıca Palaslı'ya değindiğinde olay başka bir tarafa yönelip, hesap vermeye dönüşecekti. Çünkü kısa süre öncesine kadar Çirmen mutasarrıfı Palaslı Mehmet Paşa'nın "gayret, şecaat ve sadıkane hareketlerine" dair Hakkı Paşa tarafından, hisleriyle çelişkili olsa da, birkaç tahrirat gönderilmişti. Şimdi ise tersine ondan duyulan memnuniyetsizlik söz konusu idi. İşin içinden çıkmak için sessiz kalmak en iyi seçenekmişçesine görünüyordu.

⁸¹ BOA. HAT 76-3130-C (18 N 1210/27 Şubat 1796).

⁸² BOA. HAT 65-2838-B (17 L 1210/25 Nisan 1796).

⁸³ BOA. HAT 66-2875-H (21 Za 1210/28 Mayıs 1796).

⁸⁴ BOA. HAT 76-3130-C (18 N 1210/27 Mart 1796).

⁸⁵ BOA. HAT 66-2875 (21 Za 1210/28 Mayıs 1796).

Nitekim tek sorun eşkiyanın kaçması değildi. İlgili belgelerde Palaslı'nın peşinde olduğu eşkiyanın aslında kendi askerleri olduğu söyleniyordu. Paşa, bunların doğrulunu teyit etmek için beklemeliydi.

Yaşanan gelişmeler üzerine başkent, Palaslı Mehmet Paşa'nın da açıkça tehdit edildiği ve sorularla dolu olan⁸⁶ bir tahriratı Hakkı Paşa'ya yolladı. Kısaca, Palaslı sadakatini göstermek zorunda idi. Zira aksi durumda devlet adına yapmış oldukları artık *makbul* kabul edilmeyecekti. Dahası paşaya *yazık* olacaktı. Elbette Palaslı'dan sorumlu olan Hakkı Paşa idi ve o da bu tehditlerden nasibini almıştı. Dolayısıyla Palaslı'nın faaliyetlerinin bütün mesuliyeti önce kendisine sonra da Hakkı Paşa'ya aitti: "...ve paşa-yı mumaillehy ile sair memurlar bu işi görecekler ise bir saat evvel görüp; görmeyecekler ise gizlemeyip doğrusunu söylemek lazım değil midir?.." İstanbul, paşaya gönderdiği tahriratının sonunda ufukta görünmekte olan kötü olayların baş sorumlusunun kendisi olacağını hatırlattı. Palaslı'nın yapacağı bir hata, *padişahın tevcihatunun* (yani Hakkı Paşa'yı Rumeli valisi olarak tercihinin) *bir noksanlığına işaret edecekti*.⁸⁷

Çukur köyünde yaşanan olaydan sonra eşkiyanın tek kurşun atmadan yine Pazarlık civarındaki Batak köyüne doğru çekildiği haberini alan Hakkı Paşa, Sofya mütesellimi Halil Ağa'dan bunu doğrulamasını istedi. O da çukadarını Palaslı'ya gönderdi. Palaslı, çukadara Belve'de kuşattığı eşkiyalı elinden kaçarsa da Cerve'de tekrar sıkıştırmayı nasıl başardığını ve onlarla "yarım kurşun" mesafede mevzilenerek nasıl göğüs göğüse çarpıştığını uzun boylu anlattı. Bu anlatı, aynı tarihli Palaslı'nın ve çukadarın takrirlerinde oldukça benzer şekilde yer alır.⁸⁸ Her iki takirde de eşkiyanın bir çatışmayla ortadan kaldırıldığı laf kıtlığında asma budarcasına klişe ifadelerle betimlenir; ama ne ölü ne yaralı sayısı gibi mühim ve daha inandırıcı ayrıntılar bulunur. Sanki her iki tahrirat aynı kalemden çıkmış gibi durmaktadır. Bunların benzer olduğunu akla düşüren şeylerden birisi de aynı vakanın başka bir şahit tarafından yazılmasıdır. Bu şahit, Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veli Bey'dir. Hakkı Paşa için tedbiri elden bırakmayı sevmeyen bir mizaca sahip olduğu söylenebilir. Zira Veli Bey de çukadara eşzamanlı biçimde Palaslı'yı ve askerlerini kontrol için bölgeye yollanmıştı.⁸⁹ Veli Bey'in gözlemlerini kaleme aldığı yazısı, Paşa'nın tedbirlerinin kuruntudan ibaret olmadığını ortaya çıkardı. Onun verdiği bilgilere göre; Palaslı Mehmet Paşa ile Cerve'yi beraber kuşatma altına almak için anlaşmışlardı. Fakat Palaslı, sözünde durmayıp; askerini geri çekti. Palaslı'nın sekbanları uzaktan havaya ateş açmak gibi izahı zor hareketlerde bulunmuşlardı. O hengâmede Palaslı'yla kavganın eşğine gelen Veli Paşa, bu tavrının sebebini sorduğunda, kendisinin kusuru olmadığını askerinin ulufe almadığı için böyle davrandığını, ulufeleri verilmedikçe memleketlerine dönmeyeceklerini ve başka askerlerle karışmalarının da mümkün olmadığını söyledi. Veli Paşa'ya göre onun bu yaptığı devlete ihanetten başka bir şey değildi.⁹⁰

Ne kadar ayrıntılı olsa da Veli Bey'in yazdıkları teyide muhtaçtı. Çünkü Palaslı Mehmet Paşa ile aralarında husumet olduğuna dair ciddi söylentiler vardı. Bu sebeple Hakkı Paşa, yakın bir adamını, kethüdasını Palaslı Mehmet Paşa'yı teftiş için göndermeyi uygun buldu. Kethüda, paşanın askere sözünü geçiremediğini fark edip, şahit olduklarını *rezalet* olarak tarif eder. Yine de kethüdanın meseleyi, şahsileştirmenin ötesinde bir büyük sosyal problem olarak soğukkanlı bir dille anlattığı anlaşılıyor: "...Eşkiya ile uğraşmak tüfekçibaşının veya Karaosmanoğlu'nun askeri ile olacak iş değildir. Zira Arnavutlarla da bu iş olmaz... Kovsan eşkiyaya iltihak ederler, kalsın dersin halleri bu şekildedir. Ya bunlar kovulup, bizim gibi memurlarla bu iş görülmelidir veya bizleri atıp, Mehmet Paşa kendi halletsin..."⁹¹ Çözüm yolu olarak Palaslı Mehmet Paşa'ya askerine sahip çıkması gerektiğine dair yazılı ve sözlü ikazda bulunma yolu seçildi. Bu seçeneği uygulamadan önce ise iki Arnavut paşanın aralarının düzeltilmesi meselesine bakıldı. Çünkü Palaslı Mehmet Paşa ile Veli Paşa'nın aralarında yaşadıkları sorunların büyümesi eşkiya maslahatını sekteye uğratmanın ötesinde yeni problemler doğuracaktı. Ayrıca Rumeli'ye düzen vermek için memur seçilenlerin teşvik edilmesi de mühim bir siyasetti. Bilhassa Arnavut menşeli paşaların sadakatlerinin temini asıl öncelikli seçenektir. Bu sebeple Tepedelenli Ali

⁸⁶ Bu sorular, Mehmet Paşa'nın başından beri yolladığı tahriratlardaki muğlak ve çelişkili ifadelerle bezemiş örutünün ilk defa sorgulanması demektir. Evrakta şu ifadeler yer alır: "*Çukur karyesinden niçin üç saat mesafede muhasara olunup, yakından sarılmamış. Top ve zahire Filibe'de hazır iken imal olunmayıp, terk edilmesinin sebebi nedir? Sa'b ve sengistan (geçilmesi zor, taşlık yer) deniliyorsa Pazarlık ve Filibe reayasına Baltalar ve kazmalarla ağaçları ve dağları kırdırıp, topları arkalarıyla çıkartmanın tedbiri bulunmalı değil midir? Mora'daki كلسه Kalesi'ne ve emsalinden mahallere toplar çıkarıldığını bilenlere göre burası sa'b ve sengistandır, top çıkmaz demek" doğru olmadığı gibi "harbe vukufu olanların beyninde baskın basandır meseli meşhud ve düşmanın cümlesine tarakkub ve'l-nazar şaye-i acz ve fütür iken eşkiya tarafından hamle olunmadıkça berü tarafından cenge kıyam olunmadığı ihbar olunmağla bunun sırrı nedir? Ve bir karyenin etrafı kat enderkat askerle muhata iken eşkiya firar etmek ne demektir? Ölüm arı olub can havliyle kendilerini bir tarafa urup geçmek ihtimal-i bayed ise dahi vedalarından takip olunmak mümkün değil midir? Ve tertip olunan asker ve zehayir ve mühimmât maslahat-ı eşkiyaya kafi değil ise niçin cevab-ı şafi verilmiyor? Kafi ise niçin iş görülmüyor?" BOA. KK.d 12-12/1 (29 Za 1210/5 Haziran 1796).*

⁸⁷ BOA. KK.d 12-12/1 (29 Za 1210/5 Haziran 1796).

⁸⁸ BOA. HAT 66-2875-H (21 Za 1210/28 Mayıs 1796).

⁸⁹ Veli Bey'in Palaslı Mehmet Paşa'yı kontrol etmek için Hakkı Paşa'nın valiliğinin başından itibaren düşünülmüş bir isim olması muhtemeldir. Çünkü daha 1796'nın Şubat veya Mart ayında emrindeki elli askeri Çirmen'e gönderdiğine dair bilgi bulunmaktadır. Büyük ihtimalle Palaslı Mehmet Paşa'nın sekbanları arasına karışacak olan bu askerler, paşanın hareketlerini gözlemlemek de yükümlü olacaklardı. Bkz. EŞS, 250-26/3 (15 Ca 1211/16 Kasım 1796).

⁹⁰ BOA. HAT 51-2393 (6 Z 1210/12 Haziran 1796).

⁹¹ Evrakın hamisinde Palaslı Mehmet Paşa'nın oğlu kastedilerek *Veli Paşa oğlunuzun gayret ve sadakatleri gayet güzeldir*, denilip; *askerinin Arnavut olmasından dolayı sadakat memul olmadığı* yazılıdır. BOA. HAT 75-3106-B (25 Za 1210/1 Haziran 1796).

Paşa'nın yakınlarından hem Palaslı Mehmet Paşa'yı hem Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa'yı tanıyıp, mizaçlarını bilen Yanyalı Şehri Mehmet Efendi bu iş için hususi olarak tayin edildi.⁹²

Yazışmalar, Palaslı Mehmet Paşa'nın eşkıya peşinde olduğuna dair izlenimler veriyordu. Bu iyi bir gelişme olmakla beraber sonuç hep kötüydü. Yani haydutlar, garip bir şekilde çoğu defa kaçmayı başarıyordu. Yine bir kuşatma esnasında sıkıştırılan çapulcuların etrafı Tüfekçibaşı Ahmet Ağa, Selvili Ali Ağa,⁹³ Katrinli Halil Ağa ve Palaslı Mehmet Paşa birlikleri tarafından dört koldan sarılmıştı. İlk üç birlik Anadolu askeri ile idare ediliyordu, Palaslı ise tamamen Arnavutlardan müteşekkil birliğe sahipti. Toplantılar sonunda hazırlanan plan gereğince, dört bir taraftan eşzamanlı saldırı yapılacaktı. Üstelik Palaslı Mehmet Paşa köye ilk giren birliğe on kese akçe ödül vereceğini taahhüt etmişti. Fakat sabaha doğru tam saldırı başlayacakken Palaslı Mehmet Paşa'nın bir askeri Katrinli Halil Ağa'ya gelerek, paşanın köye dört koldan değil de hep beraber aynı yerden girilmesini istediğini söyledi. Önerisinin kabul görmemesi üzerine Palaslı oradan ayrıldı ve eşkıya yine kaçmayı başarmış oldu.⁹⁴

Palaslı Mehmet Paşa olayının acilen çözülmesi Hakkı Paşa açısından artık elzemdi. Zira hadisenin deniz tarafına, yani doğuya aksetmesi durumunda meşhur haydut Sinab kuşatması sekteye uğrayacaktı. Hakkı Paşa, ana birliklerini bu haydut ile mücadelede kullanıyordu ve askerlerini bölmek istemiyordu.⁹⁵ Hem paşanın sekbanlarına sahip çıkması hem de kuşatmanın selameti için Palaslı Mehmet Paşa'ya uyarı ve nasihat mahiyetinde bir yazı gönderildi. Tahrirat, paşanın işini düzgün yapması, yapmadığı takdirde de hem onun hem de Hakkı Paşa'nın memuriyetlerinin ve kariyerlerinin tehlikeye altına gireceği fikri üzerine inşa edilmişti.⁹⁶ Palaslı Mehmet Paşa ise sürekli – ve çoğu zaman da aslında doğru olmadığı anlaşılan – bahaneler üretiyordu. Örneğin, bir defasında *Pazarcık'tan zahire vermiyorlar*, diye tahrirat yazıp, tayinat ve ulufe istemişti. Bunun üzerine kayıtlara başvurularak bir sorgulama yapıldı. Ama bu bilgi doğrulanamadı. Paşa'nın tavırları, Pazarcık voyvodası Kavanozzade'yi ürkütmüş, bu sebeple Edirne'ye kadar giderek Hakkı Paşa'ya sığınmıştı. Palaslı'nın sürekli sorun çıkarması üzerine Hakkı Paşa, olayları merkeze bildirmek durumunda kalmıştı. İstanbul'a gelince, beklentinin aksine, Palaslı'nın taleplerini reddetmek yerine revize etmeyi tercih etti. Onun talep ettiği yüz kırk dört bin kuruşluk ulufe ve tayinat meblağı fazla bulunduğundan tenzilata gidilerek gönderilecek meblağ elli bin kuruş olarak güncellendi. Palaslı'nın talepleri bu kadar şaibeye rağmen sorgulanmadı; zira merkezde *iş görülecek mevsim olduğu* fikri hâkimdi. Ayrıca, meseleye karışmanın Hakkı Paşa'nın otoritesini zedelemekten başka bir şey olmayacağı inancı baskındı. Bu sebeple “Dağlı eşkıyasının ortadan kaldırılmasında kendisinden iş memul olanların maslahatında istihdamı ve sadakate melhuz olmayanların icra-yı tedbir gereği def edilmeleri paşaya verilen ruhsat ve istiklalini” bir gereği olduğu Hakkı Paşa'ya verilen cevapta kendisine hatırlatıldı. Bu kararlar, Palaslı'nın memuriyetinin akıbeti artık Hakkı Paşa'nın ellerinin arasındaydı.⁹⁷

Sinab kuşatmasının hararetle devam ettiği bir dönemde III. Selim, “Hakkı Paşa, mukteza-yı istiklali üzre tedbir eylesün. Bu fesadları def eylesün. Bir saat evvel güzelce nizam versin ve gaileyi def eylesün.” şeklinde bir emir gönderdi.⁹⁸ Hakkı Paşa, bunun kati bir emir olduğunu anlamakta gecikmedi. Sultanın iradesi, bir yönüyle

⁹² Şimşek, “Rumeli Valisi...”, s. 82.

⁹³ Selvi eski Voyvodası Ali Ağa, Plevne tarafına vazife ile gittiğinde Hakkı Paşa'nın askerlerin aylıklarını göndermemesi sebebiyle askerleri tarafından esir alınmıştır. Gerçi buna rağmen Niğbolulu el-Hac Haseki'nin Plevne'ye saldırısını püskürtmeyi başarmıştır. Bkz. BOA. HAT 51-2398 (Tarihsiz)

⁹⁴ BOA. HAT 64-2811-A (Tarihsiz).

⁹⁵ BOA. KK.d 12-14/1 (6 Z 1210/12 Haziran 1796); HAT 65-2838-A (Tarihsiz).

⁹⁶ Hakkı Paşa, tahriratında söz dinlemeyi bilir bir Arnavut'un gelip her şeyi anlattığını ve kendisinin anlatılanlardan kederlendiğini söylemiştir. Eşkıyanın beş yüz elli kişi olduğunu kendisinin ise beş bine yakın askeri olduğunu ifade edip, neden böyle gayretsiz davrandığını sorar. Önce Çukur karyesindeki sonra da Pazarcık'taki hadiselerden bahsettikten sonra Pazarcık'taki davranışının istiklalinin olmayışından mı kaynaklandığını sorup, *sendeki istiklâl üç tuğluda yoktur... eşkıyanın çarpışmaya meylettği zaman akşamdır ve onlar saldırınca duruyorsun. Hâlbuki senin onlardan önce davranman murad-ı padişahidir. Sabah namazını kul öylece şüru' eyle...* Hakkı Paşa, Palaslı'nın çelişkili davranışlarını öğrenmek için bunların aslında sultanın soruları olduğunu söyler. Eşkıyanın etrafı sarılıyken kaçması, kaçtıktan sonra ise takip edilmeyişi; o kadar zahire ve asker celbine ne olduğu bunlar yetmemiş ise neden daha fazlasını talep etmediği, eğer yetmiş ise neden eşkıyanın kaçıp durduğu gibi sorulara derhal yanıtlamasını ister. Palaslı'ya karındaşım olarak hitap eden Hakkı Paşa, Mehmet Paşa'ya aklı var ise askerlerine uymamasını ve ocağına leke sürdürmemesini tavsiye etmiştir. Hatta dairesinden Hakkı Paşa'nın emriyle muharabe eden olur ise yani kuşatmayı yaran eşkıyayı takip edip ele geçiren olursa silahlarına zeamet isterse zeamet silahşörlük isterse silahşörlük vereceğini, divitdar ve mühürdarını dahi çerağ edeceğini vaad etmiştir. *Sana sadakat etsinler, vakt-i fırsattır, sonra pişmanlığın ne faydası var?* Son olarak sultanın, Mehmet Paşa'nın dürüstlüğüle bu işi yapıp yapmayacağını ifade etmesini ve eşkıya Selvi tarafına gelirse ne Mehmet Paşa'yı ne de Hakkı Paşa'yı istemeyeceğini belirgin şekilde beyan ettiğini söyleyerek; *Allah aşkına böyle yazmasınlar mı? Eğer sana hayır değil ise bana hayır olmasın* cümlesiyle de meraminin sonlandırmıştır. BOA. HAT 75-3106 (27 Za 1210/3 Haziran 1796).

⁹⁷ BOA. KK.d 12-15/1 (13 Z 1210/19 Haziran 1796); HAT 196-9823 (Tarihsiz); 48-2305 (Tarihsiz). Defterin alt kısmında damadının da bu arada 850 askerle geldiği belirtilmiştir. Bundan sonra alacağı her asker yeni bir masraf olacağından derhal memuriyetini ifa etmesi Hakkı Paşa'ya yazılmıştır. BOA. KK.d 12-15/2 (14 Z 1210/20 Haziran 1796). Palaslı Mehmet Paşa'nın askerinin durumuna dair kethüda Mustafa, Sofya mütesellimi Halil Ağa, Veli Paşa ve Kavanozzade'nin şikâyetleri ondan bir fayda ve sadakat beklemenin doğru olmayacağını birer göstergesiydiler. Bu maslahatta Mehmet Paşa'nın bulunması artık *muzır* bir durumdu. Ancak istiklalinden kaynaklanan şekilde bu işi halletmek için gerekli tedbirleri almak Hakkı Paşa'nın uhdesine tevdi edildi. Çünkü eşkıya maddesinde Hakkı Paşa, *müstakil bi'l-rey* olduğundan bu işte kimin görevlendirilip, kimin azledileceği hatta kimin cezalandırılacağı Hakkı Paşa'nın sorumluluğundaydı. Sadaret'e göre; İstanbul ancak talep üzerine asker, para ve levazimat gibi şeylerin gönderilmesi konularında yükümlüydü. BOA. KK.d 12-16/2 (15 Z 1210/21 Haziran 1796); HAT 1405-56848 (Tarihsiz); 1404-56827 (Tarihsiz).

⁹⁸ BOA. KK.d 12-16/2 (15 Z 1210/21 Haziran 1796).

ne sadrazamın ne de İstanbul'daki herhangi bir yetkilinin Palaslı Mehmet Paşa'ya dair bir tasarrufta bulunmayacağını ortaya koyuyordu. Hakkı Paşa, istiklâl yetkisini kullanmaktan başka çaresinin olmadığını niyet ederek bir buyrultu kaleme aldırdı. Bu buyrultusunda, Palaslı Mehmet Paşa'nın eşkiya maslahatından tamamen uzaklaştırıldığını, Balkanlarda gezinmesinin yasaklandığını ve dairesindeki fesadı ortadan kaldırması için İhtiman tarafına tayin edildiğini, yani aslında sürdürdüğünü söylüyordu.⁹⁹ Tam bu esnada Şehri Mehmet Efendi, Edirne'de bazı kişilerle konuşup, yazılan birtakım tahriratları da inceleyip, zikredilen buyrultunun Palaslı Mehmet Paşa'ya ulaşmasından hemen sonra onun yanına varmıştı. Etraftan öğrendiğine göre kendisi daha oraya varmadan Palaslı, bin kadar askerini memleketlerine göndermişti bile. Görevini tamamlayıp, Hakkı Paşa'nın yanına gelen Şehri Mehmet Efendi, Mehmet Paşa'nın askerlerini göndermeye başlamış olmasını buyrultusunun sonucu olarak görerek, paşanın İhtiman'a sevkine gerek kalmadığı kanaatine kapıldı. Hakkı Paşa ise kararsız kalmış ve yine merkezin fikrine başvurmayı tercih etmişti. İstanbul, Mehmet Paşa konusunda tam istiklale sahip olduğu hatırlatılarak kararı paşaya bıraktı.¹⁰⁰ Verilen cevap, Hakkı Paşa'nın cesaretini kırmış olacak ki Palaslı'yı İhtiman'a sürmekten vazgeçti. Bu kararda Palaslı'nın askerlerini göndermeye başlamış olması ve Şehri Mehmet Efendi'nin paşayı vazgeçirmeye yönelik tavır alışı da tesirli olmuşa benzemektedir. Ayrıca asker sıkıntısının yaşandığı bir anda paşanın ve sekbanlarının ayrılışının harekâtı olumsuz etkilemesi de tasavvur edilmiş olabilir.

Hakkı Paşa, eşkiya Sinab'a yönelik yapılan kuşatmayı doğrudan yönetmek için Temmuz ortalarında Filibe'ye geldi. Kasabaya varışının üçüncü gününde Palaslı Mehmet Paşa, Hakkı Paşa'nın huzuruna çıktı. Bu buluşmanın organizasyonunu Şehri Mehmet'in yapmış olma ihtimali bulunsa da Palaslı'nın Sinab işinde resmî bir vazifesinin olduğu da bir gerçektir. Sebebi bilinmeyen buluşma hakkında bilinen tek şey, Hakkı Paşa'nın Palaslı'yı sert ve tehdidkârane biçimde ikaz ettiğiydi. Paşa, büyük bir ikilem içerisinde karar almak zorundaydı. Ya Palaslı'yı o anda azledip, cezalandıracaktı ya onunla devam edecekti. İkinci şık daha ağır bastı. Çünkü İstanbul'un o anda Hakkı Paşa'dan beklediği haber, Sinab'ın ölümüydü ve Sinab kuşatmasında sona gelmiş gibi görünüyordu. Onun ortadan kaldırılması Hakkı Paşa'nın elini güçlendireceği gibi eşkiya arasında büyük bir korkunun yayılmasına da vesile olabilecekti. Üstelik Kara Feyzi ve Kara Hasan gibi eşkiyalar yeniden tehlike saçmaya ve Rumeli'yi tehdit etmeye başlamışlardı. Bu gerekçelerle Hakkı Paşa, Palaslı'yı maiyetinden çıkarmadı. Ama onu Sinab işini riske atmamak için olsa gerek, Kara Feyzi ve Kara Hasan üzerine gönderdi. Palaslı, Hakkı Paşa'nın uygulanmamışsa da tesirli olduğu açık olan buyrultusu doğrultusunda maiyetinde bin üç yüz küsur sekban bırakmıştı. Bu rakam, eşkiya karşısında yetersiz bulundu ve kendi memleketinden âyanların emrinde olmak şartıyla bin kadar asker daha almasına izin verildi. Palaslı Mehmet Paşa, askerlerin aylıklarının kalan kısmını da Hakkı Paşa'dan talep edince isteği, askerlerini zamanında toplayıp, eşkiya işine bakacağına dair kendisinden söz alındıktan sonra kabul edildi. Hakkı Paşa, inisiyatifinin İstanbul'a nasıl aksettini öğrenmek için hadiseleri aktarınca her zamankine benzer cevap aldı. "...Memurlardan hangilerinin harc ve tadil ve sarf-ı tebdili ve hangilerinin eşkiya üzerine tayin ve tescili lazım gelir ve imal ve istihdamları ne güne imal ve tedbire tevakkuf eder ise ona göre muktezasının ifası uhde-i istiklallerine mevkul ..." idi.¹⁰¹

Sinab ortadan kaldırıldıktan sonra Palaslı Mehmet Paşa, eşkiyanın yoğun olduğu Vidin tarafında vazifelenirdi. Civar köylerde türeyen eşkiya için Palaslı Mehmet Paşa, *bunları basayım mı yoksa etraftaki yerleri mi muhafaza edeyim?* gibi sorular içeren tahriratlar yolluyordu.¹⁰² Bu tarz ifadeler, onun vazifesinin müphemliği veya pasifliğine işaret edebilecek türden deliller olarak akla getirilebilir. Diğer taraftan Palaslı Mehmet Paşa'nın her hareketinde Hakkı Paşa'yı bilgilendirmek zorunda bırakılmış olması da makul bir açıklama olarak durmaktadır. Bu arada Şehri Mehmet Efendi, önce Veli Paşa, sonra da Palaslı Mehmet Paşa ile görüşmüştü. Palaslı da, Şehri Mehmet Efendi'nin yanında olduğu zaman Hakkı Paşa'ya bir kaime yolladı. Paşa, retorikle süslenmiş bir üslupla şöyle dedi: "...Maazallah Teâlâ bu kafirlerin tedmirlerine dest-res olamazsam Alimallah ...ondan sonra ne canım ne mal ne mansıb gayrı nimet-i padişahî ve nimet-i veliyyü'l-niamâneleri kulunuza haram olur...". Eşkiyayı Niş civarında sıkıştırmışsa da ne hikmetse *melunlar* kaçmayı başarmışlardı. Hakkı Paşa onun retorikten başka bir şey yapmadığının farkındalığını kaimeye düştüğü notta başkenttekilere aktarıyordu: *Akvali gayet güzeldir*.¹⁰³ Hakkı Paşa yine Palaslı Mehmet için alınacak tedbir konusunda sultan ve

⁹⁹ Hakkı Paşa, Palaslı Mehmet Paşa'ya bu şekilde yazmasının hikmetini şöyle açıklar: "...Silistre Valisi Osman Paşa'nın dairesinde 3.000 kadar Arnavut askeri var iken Selvi taraflarına gelmiş olması ve Arnavut askerlerinin Mehmet Paşa'ya iltihak edecekleri hatta gelmeyenleri de paşanın davet edeceği emr-i zahir olduğundan... Kara Feyzi ve Cenkcioğlu cemaatleriyle Kircaali'de evail-i Ramazan'da silahtarınız vaflır Arnavut askeriyle bunları muhasara etmiş idi. Nisf-i Ramazan'da dahi bi'd-Defaat top ve humbara vusulünde bu iş tekmil olur diye varid eden tahriratlarına mebni tarafınıza irsal ve ol hinde yanınızda mevcut olan iki top ve bir humbara ile hareket eylediklerinde eşkiya oldukları mahalden firar ve cenabınız dahi alelan veralarında yirmi kadar mahalde muhasara emişken her mahalde birer takrib firara ederek Balkan'ı geçtiler. Bu takrib dairesinin fesadını her ne kadar setr eylemek zahire çıkmış bir madde olmağla İhtiman'a varırsan dairende Zihneli Hasan Paşa maiyetinde olan istihdam olmuşlar ile Rumeli Valisi sabıkının dairesinden müneffek olarak aldıkların(tı) haşeratı def ve eşkiyaya iltihak etmemek şartıyla bir adam üzerlerine tayin ederek vilayetlerine irsal edersin. Biraderinin getirmeye kudreti, yok ise sen alır getirir(sin). Ve bade avdet edersin. İrsal eylediğin (عقوب) takriri ve tesyar eylediğin tahriratının muktezası üç buçuk aydır verasında olan eşkiya beş yüz elli adettir. Bu takrib sana hilesiz bin kâfidir..." BOA. HAT 64-2793-A (27 Z 1210/3 Temmuz 1796).

¹⁰⁰ BOA. HAT 64-2793 (23 Z 1210/29 Haziran 1796); KK.d 12-18/1 (1 M 1211/7 Temmuz 1796).

¹⁰¹ BOA. KK.d 12-19/1 (24 M 1211/30 Temmuz 1796); HAT 205-10693 (Tarihsiz).

¹⁰² BOA. KK.d 12-26/1 (18 S 1211/23 Ağustos 1796).

¹⁰³ BOA. HAT 51-2389 (11 S 1211/16 Ağustos 1796).

diğer devlet adamlarını kendisine paydaş yapmakta ısrarcıydı. İstanbul'un tepkisi değişmeyince ortaya yeni çıkan Belgrad sekbanları problemine dair İstanbul'un bilgi talebini cevaplamakta ağırdan alarak düşük yoğunluklu da olsa bir çatışma hamlesi yaptı.¹⁰⁴

Sinab'dan sonra hedefteki haydutlar, Kara Feyzi ve Kara Hasan'dı. Ancak bu konuda, Palaslı'dan beklenen katkı bir türlü gelmeyince peşinde olduğu çapulcuları etkisiz kıldıktan sonra dairesini azaltarak Hasköy'ü savunmakla görevlendirildi. Bölgeden gelen haberler, eşkıyanın kuvvetlenmeye başladığından bahsediyordu. Böyle giderse yaz mevsiminde istenilen hedefe ulaşmak mümkün olamayacaktı. Balkan'ın eşkıyadan temizlenmesinin kış mevsimine kalması İstanbul'un hiç arzu etmediği bir şeydi. Çünkü her kış vakti eşkıya yeniden toparlanırken; Osmanlı askerinde zaaf ve bezginlik baş gösteriyordu. Bu arada Hakkı Paşa, işin uzayacağını, gelecek kış mevsiminin de mücadeleye dâhil edilmesi gerektiğini İstanbul'a ima yollu anlatmaya çalışıyordu. Bunun için merkezi hükümete iki seçenekli bir plan sundu. Paşanın yol haritasının ilk şıkkı bir kış ordusunun tertibinden ibaretti. Fakat başkent, böyle bir seçeneğe işi çıkmaza sokacağını tahmin ettiği için sıcak bakmıyordu. İstanbul, asker toplanabilmesinin en iyi ihtimalini kış bitimi olarak tahmin ediyordu ve eşkıya azalsa bile kış, onlar için yeni fırsatlar doğuracaktı. "Elin ve ayağın tutmadığı" kış mevsiminde askerlerin savaşmaları mümkün değildi. Bu gerekçelerle Hakkı Paşa'dan 1797 kışına girilmeden Balkan coğrafyasını temizlemesi istenilerek; önerisi reddedildi. Sultan'ın tercihi Paşa'nın kendi adamları ve askerleriyle ilgili problemi kendisinin çözmesi idi. Böylelikle zaman kaybedilmeden Kara Hasan ve Kara Feyzi ile baş edilebilecekti. Ama eşkıyaya yönelik planlarda rasyonel bir bakış açısına sahip olunamadığı açıktı. Kara Feyzi ve Kara Hasan galesi bertaraf edildikten sonra kazaların da bir an evvel temizlenmesi vurgulandığında Eylül ayına çoktan girilmişti. Yani merkezin emrinin uygulanabilmesi mantukten mümkün değildi. Hakkı Paşa'nın planındaki diğer seçenek ise Hasköy, Gümölcine, Sarı Şaban ve Darı Dede semtlerinde üç mirimiranın biner nefer adam ile ikamet eylemesi yoluyla kazaların kış boyu kontrol altında tutulması, gerekirse bazı eşkıya liderlerinin de idam edilmesi idi. Ancak devlet ricali, bunu pek makul görmedi. Zira Hüseyin Paşa, Gümölcine'ye aynı mantıkla tayin edilmiş ve eşkıyayı sindirmeyi de başarmıştı. Diğer taraftan aşırı baskı, eşkıyanın dağılmak yerine birleşmesine yol açabilirdi. Üstelik Hüseyin Paşa'nın elebaşlarını ele geçirip, idam etmesi İstanbul nazarında kolay bir şey olarak görülmüyordu. Eğer "kahren nizam vermek" gerekirse de muharebe için yukarıda bahsedildiği gibi Kara Hasan ve Kara Feyzi bölükleri ile başlamak gerekiyordu. Bu durumda Hakkı Paşa'nın Palaslı Mehmet ile işbirliği halinde zikredilen eşkıya başlarını ortadan kaldırmaya çabalaması en iyi seçenek olarak görünüyordu. Bu semtlere hangi mirimiranların tayin edileceği, üç bin askerinin masraflarının nasıl karşılanacağı ise paşanın önerisinde cevabı verilmemiş sorulardı. Bu konuda İstanbul'daki devlet ricalini endişelendiren nokta, görevli mirimiranın Arnavut olması durumunda zaptı zor ve eşkıyalıkla özdeşleşen Arnavut sekbanların da bölgeyi adeta işgal etmesinin kaçınılmaz olmasıydı. Dahası tayin işi, ancak eşkıya ortadan kaldırıldıktan sonra yeniden ortaya çıkmasını engellemek aşamasında atılacak bir adım olarak görüldü ve henüz o aşamaya gelinmemişti. Sonuç olarak İstanbul açısından kazalara mirimiran tayini, yersiz bir tedbir değildi; ama bazı sakıncaları yok değildi.¹⁰⁵

Nihayet Eylül ayının sonuna gelindiğinde Hakkı Paşa, uzun süredir kendisine hatırlatılan istiklâl yetkisini kullanmaya karar verdi. Palaslı Mehmet Paşa'nın bütün ikazlara rağmen kendine çeki düzen vermemesi ve eşkıya maslahatını ticarete dönüştürmesi Paşa'yı bu karara itmişti. Hâlbuki Palaslı Mehmet Paşa, Hakkı Paşa tarafından daha yeni taltif edilerek Filibe tarafına gönderilmişti. Dairesinin yarısını haremiyle beraber vilayetine gönderip; beş yüz kişilik bir sekban birliği ile kalan Palaslı Mehmet Paşa, kendisine gönderilen ulufe akçesinden elli bin kurşu Sofya'da altına çevirtip, memleketine yollamıştı. Hatta ahaliden koyun gasp edip, bu koyunları kendi çadırının yanında açtırdığı iki kasap dükkânında eyaletli askerlere sattığı ortaya çıkmıştı. Palaslı ısrarla kendi memleketinden seçeceği askerlerle memuriyetini idame ettirmek istediğini söylüyordu: "...Bu husus nefir-i âm askeriyle olamaz. Vilayetime izin verin altı bin asker getüreyim, bade ahz-ı intikam ideyim."¹⁰⁶ Lakin Hakkı Paşa, beş bin kişilik sekban birliğiyle yaklaşık yedi aydır eşkıya karşısında somut bir başarı elde edemeyen Palaslı'nın sadakatinden ciddi şüphe duymakta ve artık hıyanet içinde olduğuna kanaat getirmekteydi.¹⁰⁷ Merkeze gönderdiği yazılarda bile ondan "hain-i din ü devlet Mehmet Paşa" olarak bahsediyor¹⁰⁸ ve devlete büyük zararı dokunduğunu ifade etmekten çekinmiyordu.¹⁰⁹ Kendi aleyhindeki hava bu

¹⁰⁴ BOA. KK.d 12-26/1 (18 S 1211/23 Ağustos 1796).

¹⁰⁵ "...meğer Arnavud paşaları tayin olunan Arnavut askeriyle Arnavut paşalarının dahi ol tarafda ikametleri dağılunun ikametlerine müşabe olmaz mı? Şu kadar farkı olur ki bu askere dağlı denilmeyib Arnavut denilir. Bir tarafdan kasabat ve kurrayı harab ve fukarayı teczim ve bir tarafdan miriden ulufe talep ederler. Bu mahzurlar varid olduğu halde işbu üç nefer mirimiranın mahal-i mezkureye tayin ve ikameleri etraftı teemmüle muhtacdır zannolunur..." BOA. KK.d 12-32/1 (6 Ra 1211/9 Eylül 1796).

¹⁰⁶ "...Bu husus nefir-i âm askeriyle olamaz. Vilayetime izin verin altı bin asker getüreyim, bade ahz-ı intikam ideyim..." BOA. HAT 128-5300 (29 Ra 1211/2 Ekim 1796).

¹⁰⁷ "...Nefer-i âm dedikleri bir kazanın askerini sürüp, götürmeğe derler. Senin yanında âyanların çoğu senin reyinle tayin olunmuştur ve kendi sekbanlarıyla mevcut, derler. Buna başı bağılı denmeyip sizin vilayetinizden celb edeceğinize nasıl derler. Zira vilayetinizden getirdiğiniz beş bin asker ile Ramazan'dan beri eşkıyanın vedasındasınız. Niçin o başı bağılı vilayetiniz askeri ile bir iş göremediniz..." BOA. HAT 128-5300 (29 Ra 1211/2 Ekim 1796).

¹⁰⁸ BOA. HAT 74-3078 (13 R 1211/16 Ekim 1796).

¹⁰⁹ "...Bu herifin miriye olan hasaratı fukaraya olandan sekiz on katdır..." BOA. HAT 128-5300 (29 Ra 1211/2 Ekim 1796).

PAŞA'NIN PAŞASI: EŞKIYA TENKİLİ, İSTİKLAL YETKİSİ VE PALASLI MEHMET PAŞA

şekilde gelişirken; Mehmet Paşa, tabiatıyla, vilayetine dönmek istedi. Hakkı Paşa hiç tereddüt göstermedi ve merkez de paşanın istiklâlinin gereği olarak bu tercihi onayladı.¹¹⁰

SONUÇ

Sultan ve Osmanlı merkez ricali, Hakkı Paşa'nın valiliğinin başından beri kendisine verilen istiklâl ve nüfuz yetkisine fazlaca önem atfetmişti. Ne Palaslı Mehmet Paşa'nın ne başka bir sorumlunun memuriyetine ilişkin emir veya tenbihname gönderilmesi asla söz konusu olmadı. "Madde-i matlubada aheri" vakıf olmadığı gerekçe gösterilerek, Rumeli valisini emri altındaki memuru tayin yahut azlinde herhangi bir müdahalede bulunmayı öngörmemişti. Dolayısıyla Hakkı Paşa, Palaslı Mehmet Paşa'yı azlettiğinde merkeze bildirdiğinde muhatabından bunu gerekli bulduğu için değil de Paşa'nın kanunî bir hakkı olarak gördüğü için kabul ettiğini uzun uzadıya izah eden bir cevap almıştı. Ama III. Selim de Paşa'ya güvendiği için onun bu tercihinin olumlu bulmuştu.¹¹¹ Hakkı Paşa ile merkez arasındaki tartışmaların odak noktası olan istiklâl yetkisinin hangi tarafça talep edildiği açık olmasa da Hakkı Paşa'nın bu salahiyyete çok kıymet verdiği anlaşılmaktadır. Hakkı Paşa, devletin eşkiya ile olan mücadelesinde ısrarcı olunması gereken merkezî noktalardan birisinin Rumeli valisi olacak devlet adamına istiklâl yetkisinin verilmesi olduğunu kanaatindeydi. Birbirinden uzak kazalardan oluşan Rumeli'nin idaresinin üstesinden ancak istiklâl sahibi bir paşa gelebilirdi; hatta valiye verilecek olan istiklâl ahaliye de ilan edilmesi gerekliydi. Böylece kurulacak olan düzen kısa süre içerisinde sonuç verecekti. Onun nazarında bu düzende ısrar etmek, fesadın kaynağını kurutmasa da en azından başta eşkiyalık olmak üzere Rumeli'deki kargaşayı ortadan kaldıracaktı.¹¹²

Palaslı Mehmet Paşa ile Kocaeli mutasarrıfı Hüseyin Paşa vazifeleri itibarıyla Hakkı Paşa'nın en çok güvenmek zorunda olduğu kişilerdi. Bu iki mirimiran, Paşa'nın valiliğe atandığı anda onun maiyetine dâhil edilmişti. Ancak, istiklâl yetkisinin bu zikredilen paşaların tayinini içerip içermediği ise bir muammadır. Yani Hakkı Paşa, valiliğe getirildiğinde bu ikisi de eşzamanlı olarak bu tayinin bir parçası olarak mı düşünülmüşlerdi ki bu durumda paşanın istiklâl yetkisinin daha baştan sorunlu olduğu kabul edilmelidir. Yoksa Hakkı Paşa atanmadan önce bu mesele konuşulup, zikredilen paşaları kendisi mi istemiştir, bunu tam olarak bilmek mümkün görünmüyor. Yine de belgeler üzerine yapılabilecek bir spekülasyon bu konuda hangi seçeneğin ağır basabileceğine dair ipuçları vermektedir. Paşanın valiliğe atanması sırasında ve hatta sonrasında Edirne'ye uğurlanırken padişah ve devlet erkânı ile eşkiya meselesi üzerine, toplantılar yapılmıştı. Paşa, valiliğinin sıkıntılı günlerinden birinde Sinab ile başa çıkılmasına ilişkin İstanbul'a gönderdiği bir yazısında "...Gerek Sinab üzerine ve gerek ayakta olan eşkiyanın üzerine tayin olunan Mehmet Paşa'ya bu kullarının ve belki Devlet-i Aliyye'nin dahi kemaliyle kalb kuvveti olmamak zann-ı galib-i abidanemdir. Lakin Sinab üzerine memuriyeti hali üzere etrafını terk etmekten hayırlı olduğuna mebni bu takrib kulları ağa-yı mumaileyhin memuriyetini tercih etmiştim..." şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Buradan Hakkı Paşa'nın kendisine sunulan seçeneklerden birini kabul etmiş olabileceğini, yani ikinci şıkkın daha ağır bastığını söylemek mümkün görünmüyor. Zira paşa, aynı evrakta İstanbul'daki müzakere ve mütalaalar neticesinde Drama nazırının Sinab'ın üzerine gönderilmesi kararı alındığını söyler¹¹³ ki Palaslı'nın memuriyetine de aynı müzakereler sırasında karar verilmiş olmalıdır. Bu paşaların eşkiya maslahatında vazife almalarının merkez veya Hakkı Paşa tarafından mı talep edildiği önemsiz bir ayrıntı olarak kabul edilebilir. Fakat Hakkı Paşa'nın ilk valilik süresinin neredeyse yarısından fazlasında bu paşalar yüzünden özellikle de Palaslı Mehmet Paşa'nın icraat ve suiistimalleri yüzünden merkezle büyük sıkıntılar yaşadığı göz önüne alınırsa bu durum aslında oldukça mühimdir. Özel ve geniş yetkilerle vazife almış bir paşanın mücadelenin neticesini etkileyecek rolü sebebiyle emrindeki bir paşanın niyetini kestirebilmesi gerekir. Nitekim kendisiyle aynı hedeflere yönelmeyen birisiyle o işin hissedarı olmaları, aralarındaki hiyerarşiye rağmen beraber yol almayı zorlaştırmıştır.

Hakkı Paşa ile İstanbul arasındaki tartışmaların diğer merkez noktası, Palaslı Mehmet Paşa'ya vazifeden el çekirme işini kimin yapacağı idi. Teorik olarak bakıldığında, istiklâl yetkisi; bu işi Hakkı Paşa'nın yapması gerektiğine işaret ediyordu. Buna karşın Hakkı Paşa'nın sorumluluğa İstanbul'u paydaş olarak ekleme ısrarı ve İstanbul'un bu talebe tavizsiz şekilde olumsuz yaklaşımı dikkate şayan bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan Hüseyin Paşa etrafında bu tarz bir tartışma yaşanmaması Hakkı Paşa'nın ondan memnun olduğuna delil teşkil etmez. Bilhassa bol bol erzak taleplerine rağmen, eşkiyayı temizleyememiş olması¹¹⁴ Hakkı Paşa'yı pek kızdırmıştı. Sinab işindeki becerisizlikleriyle alakalı olarak Hakkı Paşa ...*Şu Sinab'ın muhasarasına memur olanlar sadık iseler Alimallah u Teâla hiçbir şeye hacet yoktur. Sinab'ın hakkından gelirler, yok sadık değiller ise havalara itidal geldi. Elbette Sinab firar eder ol tarafda üç bin askerli bir kol lazım değil midir? ...Hüseyin*

¹¹⁰ BOA. KK.d 12-36/2 (26 Ra 1211/29 Eylül 1796).

¹¹¹ BOA. KK.d 12-36/2 (26 Ra 1211/29 Eylül 1796); HAT 1404-56812 (Tarihsiz); BOA. HAT 128-5300 (29 Ra 1211/2 Ekim 1796).

¹¹² BOA. HAT 65-2836 (26 M 1211/1 Ağustos 1796).

¹¹³ BOA. HAT 66-2875-A (21 Za 1210/28 Mayıs 1796).

¹¹⁴ BOA. HAT 1404-56801 (Tarihsiz).

*Paşa var dersiniz avratdan farkı yok, kırk nefer eşkıyalı Hincik'in hakkından gelemedi, Allah belasını versin... diyerek*¹¹⁵ ondan beklediği faydayı bulamadığını ifade eder.

Palaslı meselesinde hem Rumeli valisinin hem merkezin bir paşanın azli konusunda bu kadar çekingen davranarak sorumluluğu reddetmeleri bir mühim gerekçeyi gerektirir. Uzunçarşılı'nın etraflıca bahsettiği Hakkı Paşa'nın ikinci valiliğinden azledilişi esnasında İstanbul merkezli entrikayı dikkate alınca aynı şeyin birinci valilik için de geçerli olabileceği farz edilebilir. Mesela Palaslı Mehmet Paşa'nın başkentte güçlü bağlantılarının olabileceği veya Rumeli valisinin karşıtlarının Palaslı'nın azledilmesini engelleyerek paşanın başarısızlığını istedikleri farz edilebilir. Maamafih bu iddialar için somut delillere ihtiyaç vardır ve en azından çalışma sırasında bunlara rastlanılmamıştır. Yine de arşiv belgelerinde rastlanılan birkaç bilgi Palaslı Mehmet Paşa'nın görevden alın(a)mayışına biraz olsun açıklık getirecek özelliğe sahiptir. Hakkı Paşa maiyetinde bulunan Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa'ya gönderilen bir yazıda Palaslı Mehmet Paşa için *akrabanız* ifadesi kullanılır.¹¹⁶ Kezâ Tepedelenli Ali Paşa'ya yazılan bir evrakta da *Çirmen mutasarrıfı Mehmet Paşa hâlâ hanedanınıza mahsup olup* ifadesi bunu teyit eder. Yani aslında Palaslı Mehmet Paşa, Tepedelenli Ali Paşa'nın öz yeğenidir.¹¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hakkı Paşa'nın Edirne'ye geldiğinde Tepedelenli Ali Paşa'nın güven vermek için oğlu Veli Paşa'yı onun yanına gönderdiğini, Hakkı Paşa'nın da ona vazife verdiğini ama aslında amacının onu rehin almak olduğunu söyler.¹¹⁸ Bu vaka, iki tarafın da birbirinden çekindiğini gösterir. Oğlunu rehin tuttuğu pek şöhretli paşanın bir de yeğenini ihanetle suçlayarak görevden almak Hakkı Paşa'yı Tepedelenli Ali Paşa ile karşı karşıya getirecektir. Aynı durumun Sultan ve merkez ricali için de geçerli olduğu tasavvur edildiğinde Palaslı Mehmet Paşa hadisesinin neden bu kadar girift bir hale dönüştüğü ve istiklâl ruhsatı mucibince bertaraf edilecekken neden yerinde bırakıldığı sorusuna biraz daha anlamlı bir cevap ortaya çıkmaktadır.

Son olarak Palaslı Mehmet Paşa hadisesinin Hakkı Paşa'nın merkezle ilişkisine tesirinden bahsetmek gerekir. Yaşananlar sona erdikten sonra iki tarafın bu konuda herhangi bir mevzuyu gündeme getirdiğine dair işaret yoktur. Fakat tarafların güven duygusunu zedelediği açık olan bu olaylar, görüş ayrılığını beraberinde getirmiştir. Mesela Hakkı Paşa, 1797 senesi için kış askeri talep ettiğinde İstanbul, ona destek vermemiştir. Bu da daha sonra onun eşkıya maslahatını bir kış mevsiminde bitiremeyen vali olarak algılanmasına, yani başarısızlığına sebebiyet vermiştir. Palaslı üzerinden yapılan tartışmalar, Hakkı Paşa'nın ikinci valiliğine de etki etmiştir. Zira ikinci valiliğine atandığında istiklâl yetkisinin yanında serasker unvanı da paşaya verilmiştir. Nihayetinde serasker olmak, asker tayini işinde merkeze sormadan hareket etme salahiyetine sahip olmak demektir.¹¹⁹ Belli ki paşanın ilk valiliğinde yaşananların tekrarlanması istenmiyordu.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

Defterler

Bâb-ı Asaî Tahvil Nişan Kalemî Defterleri (A.DVNSNŞT.d)

16

Bâb-ı Asaî Ruus Kalemî Defterleri (A.RSK.d)

1503; 1589; 1623

Kamil Kepeci (KK.d)

12

Maliyeden Müdevver (MAD.d)

507

Edirne Şer'iyye Sicilleri (EŞS)

245, 250

Rodosçuk Şer'îye Sicilleri (RSS)

¹¹⁵ BOA. HAT 65-2828-A (Tarihsiz).

¹¹⁶ BOA. HAT 51-2393 (6 Z 1210/12 Haziran 1796).

¹¹⁷ BOA. KK.d 12-16/1 (15 Z 1210/21 Haziran 1796).

¹¹⁸ Uzunçarşılı, *age*, s. 183.

¹¹⁹ Uzunçarşılı, *age*, s. 190-191.

1707

Mühimme Defterleri (A.DVNSNMH.d)

9

Perakende Evrâk

Ali Emiri-Sultan Üçüncü Ahmed (A.E.SAMD.III)

135-13160 (13 Ca 1131/3 Nisan 1719).

Ali Emiri-Sultan Selim III (AE.SSLM.III)

31-1782 (26 C 1210/7 Ocak 1796); 31-1785 (11 C 1210/23 Aralık 1795); 179-10710 (19 B 1210/29 Ocak 1796); 278-16133 (18 B 1210/28 Ocak 1796).

Cevdet-Askeriye (C.AS)

80-3788 (Tarihsiz); 106-4787, *Lef 2*, (15 Ca 1210/27 Kasım 1795); 461-19254 (27 Ra 1211/30 Eylül 1796); 789-33452 (17 C 1192/13 Temmuz 1778); AS 892-38394 (5 Ş 1210/14 Şubat 1796); 892-38394, *Lef 2*, (9 Ş 1210/18 Şubat 1796).

Cevdet-Darphane (C.DRB)

65-3242 (2 C 1204/17 Şubat 1790)

Cevdet-Dâhiliye (C.DH)

82-4081, *Lef 2*, (4 Za 1211/1 Mayıs 1797); 107-5325 (13 R 1205/20 Aralık 1790); 117-5846 (15 N 1210/24 Mart 1796); 164-8198 (2 S 1205/11 Ekim 1790); 198-9857 (20 C 1210/31 Aralık 1795).

Cevdet-Maliye (C.ML)

38-1810 (3 Ra 1207/19 Ekim 1792); 69-3174 (8 L 1205/10 Haziran 1791)

Hatt-ı Hümayûn (HAT)

48-2305 (Tarihsiz); 51-2393 (6 Z 1210/12 Haziran 1796); 51-2389 (11 S 1211/16 Ağustos 1796); 51-2398 (Tarihsiz); 52-2455 (Tarihsiz); 60-2669 (Tarihsiz); 64-2793 (23 Z 1210/29 Haziran 1796); 64-2793-A (27 Z 1210/3 Temmuz 1796); 64-2811-A (Tarihsiz); 64-2811-D (15 B 1210/25 Ocak 1796); 65-2828-B (7 Za 1210/14 Mayıs 1796); 65-2836 (26 M 1211/1 Ağustos 1796); 65-2838-A (Tarihsiz); 65-2838-C (Tarihsiz); 66-2875 (21 Za 1210/28 Mayıs 1796); 66-2875-A (21 Za 1210/28 Mayıs 1796); 66-2875-H (21 Za 1210/28 Mayıs 1796); 66-2850 (12 Ş 1210/21 Şubat 1796); 66-2875-F (Tarihsiz); 69-2936-A (25 S 1211/30 Ağustos 1796); 69-2936-B (Tarihsiz); 69-2936-C (Tarihsiz); HAT 73-3045 (Tarihsiz); 73-3047 (17 N 1210/26 Mart 1796); 74-3078 (13 R 1211/16 Ekim 1796); 74-3092 (17 N 1210/26 Mart 1796); 74-3097 (20 N 1210/29 Mart 1796); 74-3097-A (Tarihsiz); 74-3097-B (12 B 1210/22 Ocak 1796); 75-3106 (27 Za 1210/3 Haziran 1796); 75-3106-B (25 Za 1210/1 Haziran 1796); 76-3130 (21 Ş 1210/1 Mart 1796); 76-3130-C (18 N 1210/27 Şubat 1796); 124-5123 (5 N 1205/8 Mayıs 1791); 128-5300 (29 Ra 1211/2 Ekim 1796); 129-5322 (Tarihsiz); 147-6198 (24 Z 1205/24 Ağustos 1791); 196-9823 (Tarihsiz); 205-10693 (Tarihsiz); 260-15019 (Tarihsiz); 1380-54450 (Tarihsiz); 1403-56721 (Tarihsiz); 1404-56801 (Tarihsiz); 1404-56803 (27 L 1210/25 Mayıs 1796); 1404-56804 (Tarihsiz); 1404-56807 (Tarihsiz); 1404-56812 (Tarihsiz); 1404-56813 (Tarihsiz); 1404-56818 (Tarihsiz); 1404-56824 (Tarihsiz); 1404-56827 (Tarihsiz); 1404-56829 (Tarihsiz); 1404-56834 (Tarihsiz); 1404-56841 (Tarihsiz); 1405-56848 (Tarihsiz); 1405-56852 (Tarihsiz).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

356-13 (Tarihsiz); 784-27 (Tarihsiz); 785-86 (Tarihsiz)

2. Osmanlı Tarihleri

Ahmed Câvid, *Hadika-i Vekâyi*, haz. Adnan Baycar, TTK, Ankara 1998.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. II/I. Kitap, haz. Şevki Nezih Aykut, TTK, Ankara 2018.

Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, C. IV, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 2020.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr (1209-1219/1794-1805)*, haz. Hüseyin Sarıkaya, Çamlıca, İstanbul 2017.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 4, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)*, C. 2, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.

Vak'anüvis Halil Bey, *Nürî Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK, Ankara 2015.

3. Sözlükler

Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1317.

4. Tezler

ALANOĞLU, Murat, *86 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2010.

BAYRAM, Ü. Filiz *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.

ÇINAR, Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara 1999.

Kılıç, Ahmet, *23 Numaralı ve 1573 Tarihli Mühimme Defteri/s.1-86 (Özet-Transkripsiyon-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2018.

KÜÇÜKOĞLU, Lütfiye Sevinç, *Power Politics in Ottoman Provincial Administration: A Case Study of Gürcü Osman Pasha (1789-1807)*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2019.

TOPAL, Elif, *24 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s.162-262)*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.

ÜNLÜ, Ertan, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Merkez-Taşra Bağlamında Sarrafların İlişki Ağları: Bir Sosyal Ağ Analizi Yöntemi Denemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2020.

5. Araştırma Eserleri ve Yayımlanmış Metinler

ABOU-EL-HAJ, Rifaat Ali, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report", *Journal of the American Oriental Society*, S. 94/4, 1974, ss. 438-447.

ABU MENNAH, Butrus, "Vali Necip Paşa ve Irak'ta Kâdiriyye Tarîkatı", *Tarih Kültür ve Sanat Dergisi*, S. 1/3 2012, ss. 182-188.

AKSAN, Virginia H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

BARKEY, Karen, *Farklılıklar İmparatorluğu Osmanlılar, Bir Karşılaştırmalı Tarih Perspektifi*, çev. Ebru Kılıç, Versus, İstanbul 2011.

ELDEM, Edhem, "18. Yüzyıl ve Değişim", *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, S. 19, 1999, ss. 189-199.

FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

İNALCIK, Halil, "Adâletnâmeler," *Belgeler*, C. II, S. 3-4, 1965, ss. 49-145.

_____, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration," ed. Thomas Naff and Roger Owen, *Studies in Eighteenth Century Islamic Society*, Southern Illinois University Press, Carbondale 1977, ss. 27-53.

Kanunnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin), haz. Abdülkadir Özcan, Kitabevi, İstanbul 2007.

KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.

MCGOWAN, Bruce, "Âyanlar Çağı (1699-1812)", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* ed. Halil İnalcık- Donald Quataert, C. 2, Eren, İstanbul 2004, ss. 761-884.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim, İstanbul 2000.

ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK, Ankara 2014.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, TTK, Ankara 2020.

PAŞA'NIN PAŞASI: EŞKIYA TENKİLİ, İSTİKLAL YETKİSİ VE PALASLI MEHMET PAŞA

ŞİMŞEK, Eyyub, “Merkezi Otorite Karşısında Bir Dağlı Eşkiası: Deli Kadri”, *SUTAD*, S. 44, 2018, ss. 269-287.

_____, “Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa'nın Dağlı Eşkiası Mehmed Sinab ile Mücadelesi (1796)”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S.1, 2023, ss. 69-106.

TOPRAK, Seydi Vakkas, III. Selim Döneminde Eşkiası Peşinde Bir Kocaeli Mutasarrıfı: Seyyid Hüseyin Paşa, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III (25-27 Mart 2016, Kocaeli/Türkiye) Bildiriler Kitabı*, II, Edt. Tahir Büyükakın, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli 2017, ss. 885-896.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Vezir Mehmed Hakkı Paşa 1747-1811*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1939.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

YILDIZ, Aysel, *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution*, I.B. Tauris, London-New York 2016.

YÜCEL, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, C. 38, S. 152, 1974, ss. 657-708.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

